

Etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie

René Does

februari 2009

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR INTERNATIONALE BETREKKINGEN
CLINGENDAEL

CIP-Data Koninklijke bibliotheek, Den Haag

Does, René

Etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie – Den Haag, Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen *Clingendael*.
ISBN 978-90-5031-137-3

Desk top publishing by Birgit Leiteritz

Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen *Clingendael*
Clingendael European Studies Programme
Clingendael 7
2597 VH Den Haag
Telefoonnummer: +31(0)70 - 3245384
Faxnummer: +31(0)70 - 3746669
Postbus 93080
2509 AB Den Haag
E-mail: cesp@clingendael.nl
Website: <http://www.clingendael.nl>

Het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen *Clingendael* heeft tot doel kennis en meningsvorming over internationale vraagstukken te verdiepen en te verbreden. Het Instituut tracht deze doelstellingen te verwezenlijken door het verrichten van onderzoek, het verzorgen van onderwijs en het geven van voorlichting. Het publiceert o.a. studies, geeft het maandblad 'Internationale Spectator' uit, biedt een breed pakket aan cursussen en conferenties aan en onderhoudt een bibliotheek- en documentatiecentrum.

© Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronische, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Instituut *Clingendael*.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1 Separatisme in de voormalige Sovjet-Unie	5
2 Niet-erkende staten en bevroren conflicten	13
3 Separatistische conflicten na de oorlog in Georgië	21
4 De rol van Rusland	37
Conclusie	51
Kaart Federatieve opbouw van de voormalige Sovjet-Unie in 1989	55
Bibliografie	57

Inleiding

Sinds de vijfdaagse oorlog tussen Georgië en Rusland in augustus 2008 heeft de wereld twee nieuwe staten erbij: Abchazië en Zuid-Ossetië. Althans, zo wordt dit gepresenteerd door Rusland en de nieuwbakken Kaukasische staatjes zelf. Twee maanden later had naast Rusland alleen Nicaragua hun eenzijdige afscheiding van Georgië erkend. De rest van de wereld aanvaardde deze aantasting van de territoriale integriteit van Georgië niet, die zou zijn veroorzaakt door de revanchistische en neo-imperialistische buitenlandse politiek van de onder president Vladimir Poetin herboren grootmacht van de regio, Rusland.

Michail Gorbatsjov en Boris Jeltsin kregen in 1991 veel lof dat zij als presidenten van respectievelijk de Sovjet-Unie en de Russische Federatie het uiteenvallen van de Sovjet-Unie op nagenoeg vreedzame wijze hadden laten verlopen. Gorbatsjov omdat hij het uiteenvallen van de Sovjet-Unie uiteindelijk niet met gewelddadig ingrijpen wilde tegenhouden en Jeltsin omdat hij op het ontbindingsproces anticipeerde door het uitroepen van de onafhankelijkheid van Rusland en de erkenning van de onafhankelijkheid van de overige veertien unierepublieken, in sommige gevallen zelfs tegen hun zin. De grotendeels vreedzame ontbinding van de Sovjet-Unie is altijd op gunstige wijze vergeleken met het gewelddadige uiteenvallen van Joegoslavië.

Na de Russische inval in Georgië in augustus 2008 kwam echter de vraag op of het uiteenvallen van de Sovjet-Unie met vertraging niet alsnog een gewelddadige historische gebeurtenis wordt, als resultaat van een opleving van etnisch separatisme en Russisch revanchisme. Een bijzonder aspect van etnisch separatisme in de vijftien republieken van de voormalige Sovjet-Unie

is dat het zich – naast het streven naar de oprichting van een onafhankelijke staat – ook kan manifesteren in aansluiting bij een naburig etnisch vaderland dan wel bij een buurland dat als een betere beschermheer wordt gezien (in de praktijk gaat het vooral om de wens tot aansluiting bij het imperiale centrum van de oude Sovjet-Unie, Rusland). De Amerikaanse Ruslanddeskundige Strobe Talbott, die onder president Clinton vice-minister van Buitenlandse Zaken was, vroeg zich in dit verband in *The Washington Post* van 15 augustus 2008 af of Vladimir Poetin en Dmitri Medvedev de onschendbaarheid van de staatsgrenzen van 1991 in twijfel trokken en hierdoor aan de vorming van een ‘Groot-Rusland’ werkten, waarvoor ook gebieden als Wit-Rusland, stukken van Oekraïne en het noorden van Kazachstan in aanmerking zouden kunnen komen.¹

Ook de Russische historicus en buitenlanddeskundige Aleksej Arbatov vroeg zich af of de oorlog om Zuid-Ossetië een geïsoleerd geval van aan etnisch separatisme gerelateerd oorlogsgeweld zou blijven: ‘Zijn de gebeurtenissen rond Zuid-Ossetië de voorbode van een nieuwe fase van het uiteenvallen van het sovjetimperium, maar nu volgens het Joegoslavische model? In dat geval kunnen hierna crises en gewapende conflicten volgen over grenswijzigingen met Oekraïne rond de Krim, met Kazachstan om zijn noordelijke en westelijke provincies met een Russischtalige bevolking, tussen Armenië en Azerbeidzjan vanwege Nagorno-Karabach en met inmenging van Rusland en Turkije, en tussen Oezbekistan, Tadzjikistan en Kirgizië om de Fergana-vallei en waterbronnen.’²

De bovengenoemde vrees van Arbatov lijkt voorsnog een somber en weinig waarschijnlijk scenario. Wel is er de laatste tijd ontegenzeggelijk sprake van een opleving van etnische separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie. Wat is hun historische achtergrond? Waarom zijn separatistische conflicten weer in de actualiteit gekomen? En welke oplossingen zijn er denkbaar?

Deze publicatie heeft een soort zandloperstructuur. Na het inleidende eerste hoofdstuk over separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie concentreert het middendeel zich op de problematiek rond de zogenoemde ‘bevroren conflicten’. Hierna wordt het thema weer breder benaderd door een analyse van de Russische politieke en intellectuele discussie over het separatisme en de weerslag daarvan in de ‘nabije buitenlandse politiek’ van Rusland. Hierbij zij opgemerkt dat niet alle (potentiële) separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie zullen worden behandeld, maar wel de meest heikele.

Verder heeft dit paper een Ruslandkundige benadering, hetgeen tot uitdrukking komt in een breed gebruik van Russischtalige bronnen en het

1) De Russische vertaling van dit artikel: Strobe Talbott, ‘Novaja opasnaja doktrina Rossii?’, op: inosmi.ru, 15 augustus 2008 (<http://www.anomie.ru/translation/243275.html>).

2) Aleksej Arbatov, ‘Mezjdunarodnaja bezopasnost posle Kavkazskogo krizisa’, op: polit.ru, 15 oktober 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/10/15/caucasus.html>).

inhoudelijke accent op de discussie en analyse in Rusland van de separatistische problematiek in het gebied van de voormalige Sovjet-Unie. Deze publicatie is een uitwerking van een artikel in het zomernummer van 2008 van de *Internationale Spectator*.³ Stukken uit het artikel zijn in dit paper overgenomen.

3) René Does, 'Voormalige Sovjetunie: ontdooiing van bevroren conflicten', in: *Internationale Spectator*, juli-augustus 2008, blz. 413-417.

1 Separatisme in de voormalige Sovjet-Unie

Tsaristisch Rusland en zijn opvolgerstaat de Sovjet-Unie waren multinationale imperia. Toen de Sovjet-Unie in 1991 ten onder ging, was etnisch separatisme één van de belangrijkste oorzaken daarvan. Het eindresultaat van het ontbindingsproces, dat al omstreeks 1985 op gang kwam, was de vorming van vijftien nieuwe onafhankelijke staten die werden erkend door de internationale gemeenschap, en vijf ‘de facto staten’ die niet als onafhankelijke staten werden erkend. Na dit inleidende hoofdstuk over etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie zullen deze ‘niet-erkende staten’ in hoofdstuk 2 aan de orde komen.

Etnische en burgerlijke nationale identiteit

In het geval van nationalistische afscheidingsbewegingen staat de internationale politiek voor het grote dilemma van de botsing tussen twee fundamentele beginselen in het volkenrecht. Enerzijds garandeert dit het recht van landen op het behoud van hun territoriale integriteit en anderzijds het recht van volkeren op zelfbeschikking. Het eerste beginsel is duidelijk sterker dan het tweede. In de zeldzame gevallen waarin het tweede principe toch prevaleert, gaat het om politieke besluiten van de direct betrokken partijen en/of van de internationale gemeenschap.

In het multiculturele Amerika en het ‘postnationale’ Europa van de Europese Unie lijkt de politieke kracht van etnisch nationalisme te worden

onderschat. De Amerikaanse historicus Jerry Z. Muller stelde naar aanleiding van de onafhankelijkheid van Kosovo dat etnisch nationalisme de wereld echter ‘nog generaties lang’ zal blijven bezighouden. ‘Het etnisch nationalisme gelooft dat naties bestaan, dat iedere natie haar eigen staat moet hebben en dat iedere staat moet zijn opgebouwd uit de leden van een enkele natie.’ Muller haalt de twee denkscholen over nationale identiteit aan. Ten eerste is er de liberale of burgerlijke denkrichting, die uitgaat van staatsburgerschap. Deze denkrichting heeft vooral wortel geschoten in landen die al in hoge mate etnisch homogeen waren. De tweede denkrichting is de etnisch nationalistische, die uitgaat van een gemeenschappelijke taal, een gemeenschappelijk geloof en een gemeenschappelijke etnische achtergrond.

De vorming van etnisch homogene staten ging in de geschiedenis vaak in golven: via de ondergang van de Europese rijken na de Eerste Wereldoorlog, het wereldwijde dekolonisatieproces na de Tweede Wereldoorlog en de ondergang van de Sovjet-Unie en Joegoslavië – beide communistische veelvolkerenstaten – eind twintigste eeuw. Soms kan de opdeling van een bestaande veelvolkerenstaat via etnische lijnen ook een betere oplossing zijn dan een dergelijke veelvolkerenstaat tegen de zin van een of meerdere partijen in stand te houden, aldus Muller.⁴

De voormalige Sovjet-Unie telde zo’n 130 nationaliteiten, waarvan velen een eigen bestuurlijke eenheid vormden. Er waren vijftien unierepublieken, twintig autonome republieken, acht autonome provincies en tien autonome districten. Binnen de unierepublieken kregen kleinere volken op basis van hun omvang en bevolkingsdichtheid ook nog eigen bestuurlijke eenheden. De meeste van deze autonome republieken, provincies en districten lagen binnen de Russische Socialistische Federatie van Sovjet-Republieken (RSFSR), maar ook een unierepubliek als Georgië telde drie autonome deelgebieden: de autonome republieken Abchazië en Adzjarië en de autonome provincie Zuid-Ossetië. Daarbij konden leden van de titulaire (naamgevende) volken van de unierepublieken en autonome eenheden soms aanzienlijke minderheden vormen buiten hun ‘eigen territorium’, zoals Russen in Oekraïne en Kazachstan, en Oezbeken in Kirgizië. Toen de Sovjet-Unie in 1991 uiteenviel, werden alleen de vijftien unierepublieken onafhankelijke staten, omdat ze het formele recht op afscheiding hadden.

Op het territorium van de voormalige Sovjet-Unie zijn de twee belangrijkste vormen van separatisme: 1. het streven naar volledige onafhankelijkheid; en 2. het streven naar afscheiding van gebieden om samen te gaan met een etnisch verwante buurstaat. Voorbeelden van de tweede vorm van (potentieel) separatisme zijn: de Krim (het Russische schiereiland dat in 1953 door partijleider Nikita Chroesjtsjov aan Oekraïne werd geschonken) en

4) Jerry Z. Muller, ‘Us and Them. The Enduring Power of Ethnic Nationalism’, in: *Foreign Affairs*, maart-april 2008 (<http://www.foreignaffairs.org/20080301faessay87203/jerry-z-muller/us-and-them.html>).

de Donbass in Oekraïne, alsmede de noordelijke provincies van Kazachstan. Overigens lijkt zich in een regio als de Donbass ook nog een specifieke ‘Donbass-identiteit’ te ontwikkelen. Deze regio’s worden in meerderheid door etnische Russen bewoond. Een ander voorbeeld is de op Oezbekistan gerichte provincie Osj in Kirgizstan.

Als verbeelding voor de nationalistische problematiek in de voormalige Sovjet-Unie wordt vaak de *matrjosjka* gebruikt, de houten Russische pop waarin telkens een kleiner poppetje zit. Tijdens de ontbinding van de Sovjet-Unie is halverwege het uiteenhalen van de pop gestopt, want in veel van de vijftien opvolgerstaten speelden ook weer nationalistische conflicten. Om in de beeldspraak van de *matrjosjka* te blijven, separatistische strevingen zijn in meer vormen aan de orde dan in het louter uit elkaar halen van de pop. Zo zouden kleinere poppen in een andere pop kunnen opgaan, bijvoorbeeld in het geval dat de overwegend ‘Russische’ gebieden in Oekraïne zouden opgaan in Rusland. Of een poppetje wordt door midden gezaagd als etnische volken binnen één bestuurlijke eenheid uit elkaar gaan. Dit is in 1992 gebeurd in de autonome republiek Tsjetsjeno-Ingoesjetië, toen de Ingoesjen niet wilden meegaan in de onafhankelijkheidsverklaring van Tsjetsjenië en binnen Ingoesjetië als zelfstandige autonome republiek verder gingen.

Nóg een mogelijkheid is dat meerdere regio’s naar een fusie streven, hetgeen bijvoorbeeld toepasbaar is op de Tsjerkessen, een volk dat over meerdere territoriale eenheden op de Kaukasus verspreid is, namelijk de autonome republieken Karatsjajev-Tsjerkessië en Kabardino-Balkarië, de autonome provincie Adygeja en delen van de Russische provincies Krasnodar en Stavropol.

Tot slot is het formeren van nieuwe etnische regio’s denkbaar. Een voorbeeld hiervan zijn de Wolga-Duitsers, die in de periode-Gorbatsjov streefden naar de heroprichting van hun autonome Wolga-Duitse republiek langs de Wolga, in de provincie Saratov. De autonome Wolga-Duitse republiek was in 1924 opgericht, maar werd in de Tweede Wereldoorlog opgeheven nadat Stalin de Wolga-Duitsers uit angst voor verraad naar Kazachstan had gedeporteerd. Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 zijn de meeste Wolga-Duitsers echter naar Duitsland geëmigreerd. Met name in de etnisch zeer bonte Kaukasus zijn al deze vormen van separatisme – soms ook nog in combinaties – binnen relatief kleine en op elkaar gepakte gebieden aan de orde (geweest).

Etnische natievorming

De staatkundige opbouw van de Sovjet-Unie op basis van het etnische principe was een bedenkensel van Stalin, die onmiddellijk na de Revolutie in 1917 als volkscommissaris verantwoordelijk werd voor minderheden-vraagstukken. De Sovjet-Unie kreeg een federatieve staatsstructuur met een formeel recht op afscheiding van de deelrepublieken. De federatieve opbouw

in vijftien unierepublieken, twintig autonome republieken, acht autonome provincies en tien autonome districten vond plaats in de periode 1924-1936 en in 1939, vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, toen de drie Baltische landen en Moldavië werden ingelijfd als uitvloeisel van het Molotov-Ribbentrop-pact tussen Stalins Sovjet-Unie en Hitlers nazi-Duitsland.

Deze federatieve staatsopbouw stond op gespannen voet met de officiële ideologie van 'het samengaan van naties en volken', die onder het communisme zou plaatsvinden:

'De naties en volken probeerden onverzettelijk hun nationale tradities en gewoontes te bewaren, die ze van voorgaande generaties hadden overgenomen. Sterker nog, de sociaal-economische en culturele opbloei van de nationale unie- en autonome republieken ging gepaard met een groei van het nationale bewustzijn van de oorspronkelijke volken en van het streven om de statelijkheid en soevereiniteit van de titulaire naties te versterken. Dit leidde tot een wezenlijke tegenspraak met het afgekondigde federalisme en de programmatische uitgangspunten van de communistische partij betreffende het samengaan van alle naties en volken als uitvloeisel van de succesvolle opbouw van de communistische samenleving.'⁵

Om het potentiële gevaar van afscheiding tegen te gaan – de meeste sovjetvolken hadden immers afgegrensde woongebieden gekregen – liet Stalin zich bij de administratief-territoriale opbouw van de Sovjet-Unie in belangrijke mate leiden door het verdeel-en-heersprincipe: er kwam dus een hiërarchie in etnische deelgebieden en de grenzen tussen etnische groepen werden zo getrokken dat er binnen de gebieden altijd etnische minderheden werden gecreëerd, die Moskou zo nodig als drukmiddel zou kunnen gebruiken om de eenheid van het land te beschermen. Zo werd de Armeense enclave Nagorno-Karabach als autonome provincie bij Azerbeidzjan gevoegd en werden Abchazië en Zuid-Ossetië in Georgië opgenomen. Vooral de opname van Zuid-Ossetië in Georgië was vreemd, want aan de andere kant van de Russisch-Georgische grens lag, in de Russische Federatie, de autonome republiek Noord-Ossetië. Noord-Ossetië had daarbij als autonome republiek in Rusland in de federatieve staatsstructuur van de Sovjet-Unie formeel een hogere status dan de autonome provincie Zuid-Ossetië binnen Georgië. De kans op etnische spanningen werd door deze stalinistische verdeel-en-heerspolitiek structureel ingebouwd.

Overigens probeerde de sovjetstaat een vorm van nationalisme te scheppen die de naties en volken van het rijk moest overkoepelen en verenigen, namelijk het sovjetpatriottisme. Dit zou moeten leiden tot de

5) M.N. Zoejeva en A.A. Tsjernobajeva (red.), *Istoriya Rossii*, Uitgeverij Vyssjaja sjkola, Moskou 2000, blz. 326.

vorming van de ideale sovjetburger, de *homo sovieticus*. Voor de inwoners van de Sovjet-Unie werd zodoende een dubbele identiteit bedacht: naast de etnische nationale identiteit zouden zij ook een burgerlijke sovjet-identiteit moeten krijgen. Een dubbele nationale identiteit, zowel etnisch als burgerlijk, komt in veel landen voor, zoals in Spanje, Groot-Brittannië, Canada en Indonesië. Maar in de voormalige Sovjet-Unie werd 'Sovjet' of 'Sovjetburger' nooit een officieel staatsburgerschap. In 1926 werd voor de bevolkingsstatistiek wel de regel ingevoerd dat iedere burger de etnische nationaliteit van één van de ouders aannam, met als gevolg dat de sovjetbevolking sinds die tijd in het bezit was van een nationaliteit.⁶ Zo kreeg iemand met een Russische vader en een Oekraïense moeder officieel de Russische of Oekraïense nationaliteit.

Opbloei van nationalisme onder Gorbatsjov

Tot 1985 werden eventuele nationalistische neigingen onder de sovjetvolken onderdrukt. De *glasnost* onder partijleider Michail Gorbatsjov (1985-1991) bracht hier verandering in. Aanvankelijk moesten de *perestrojka* en de *glasnost* het stagnerende sovjetsysteem hervormen en nieuw leven inblazen, maar ze maakten onverwachte en uiteindelijk onbeheersbare krachten los. Etnisch nationalisme onder de sovjetvolken was de meest verrassende en meest ondermijnende kracht.

Vanaf 1988 groeiden onder praktisch alle volken in de Sovjet-Unie nationalistische emoties en daarop gebaseerde politieke bewegingen. De Baltische republieken Estland, Letland en Litouwen namen in dit proces het voortouw. Met uitzondering van de etnische Russen richtten praktisch alle volken in de Sovjet-Unie 'volksfronten' op, die nationalistische ongenoegens en daarop gebaseerde politieke eisen naar buiten brachten. Het begon met klachten over ernstige milieuproblemen, waar iedereen in de Sovjet-Unie wel mee te maken had. De milieuproblemen werden geweten aan het principe van 'extensieve ontwikkeling' (productieverhoging door meer grondstoffen te gebruiken) in de door de sovjetbestuurders geleide planeconomie.

Hierna volgden eisen over de invoering van nationale symbolen als de staatsvlag en het volkslied en over grotere culturele autonomie, vooral in de vorm van een hogere status van de nationale taal. Verder vulde men 'witte plekken' in de nationale geschiedschrijving in; meestal betrof dit misdaden uit de Stalin-tijd jegens het eigen volk en vermeende onrechtvaardigheden in het vastleggen van de grenzen van de unierepublieken en de kleinere autonome gebieden. Zo pleitten de Baltische republieken voor een historische veroordeling van het Molotov-Ribbentropact, dat hen de onafhankelijkheid gekost

6) Valery Tishkov, 'The Russian People and National Identity', in: *Russia in Global Affairs*, nr. 3, juli-september 2008 (<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/24/1225.html>).

had door de uit het verdrag volgende incorporatie in de Sovjet-Unie. Als reactie op de snel groeiende aanhang van de volksfronten richtten de Russische minderheden in de unierepublieken 'interfronten' op om hun positie te verdedigen.

In het najaar van 1988 werden voor het eerst vrije verkiezingen gehouden voor alle vertegenwoordigende organen in de Sovjet-Unie, waaraan ook andere politieke partijen en groepen dan alleen de Communistische Partij van de Sovjet-Unie mochten meedoen. Ook de volksfronten deden mee. Omdat ze veel stemmen kregen, verwierven ze plotseling grote politieke macht. Zo werd in 1990 in alle unierepublieken de nationale taal tot staatstaal uitgeroepen, gevolgd door de meeste autonome gebieden. Daarna riepen de meeste unierepublieken hun nationale 'soevereiniteit' binnen de Sovjet-Unie uit. Op 11 maart 1990 ging Litouwen nog een stap verder: de Litouwse Opperste Sovjet riep eenzijdig de onafhankelijkheid van Litouwen ('het herstel van de onafhankelijke Litouwse staat') uit. Op 30 maart en 4 mei volgden achtereenvolgens Estland en Letland met onafhankelijkheidsverklaringen.

Ondertussen was de president van de Russische Federatie, Boris Jeltsin, in een machtsstrijd verwickeld met sovjetpresident Michail Gorbatsjov. Beiden zochten steun onder de niet-Russische volken. Jeltsin verklaarde in de zomer van 1990 tijdens een bezoek aan Tatarstan tegenover de autonome gebieden binnen de Russische Federatie van Socialistische Sovjet-Republieken (RSFSR): 'Pakt u zoveel zelfstandigheid als u kunt behappen.' De autonome gebieden namen vervolgens allerlei nationalistische wetgeving aan, zoals over de voorrang van de eigen wetgeving boven de Russische en het eigendomsrecht over de grondstoffen op het eigen grondgebied. Dit vond ook plaats in de andere sovjetrepublieken met autonome deelgebieden, zoals Georgië. Deze zogenoemde 'parade van soevereiniteiten' leidde tot veel staatsrechtelijke chaos, die tot na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie voortduurde.

Het ontbindingsproces van de Sovjet-Unie verliep langs de etnische grenzen die in de Stalin-tijd getrokken waren. Ook de westerse staten accepteerde dit: 'Velen in de regeringen in het Westen hadden geen idee van de ligging van de unierepublieken, laat staan van hun karakter. En nog minder wisten er iets van de autonome republieken. Het was makkelijker om de unierepublieken als de enig mogelijke landen te beschouwen en hun grenzen als de enig mogelijke (...).'⁷ Als er, toen de Sovjet-Unie uiteenviel, ook aandacht voor de nationale aspiraties van de autonome republieken zou zijn geweest, zou het in het geval van de RSFSR om 53 procent van het grondgebied zijn gegaan. Overigens wordt dit hoge percentage bereikt doordat het voor een deel om uitgestrekte en dunbevolkte autonome gebieden in het noorden van Europees Rusland en Siberië gaat, zoals het enorm uitgestrekte Jakoetië in het noordoosten van Siberië.

7) Paul Goble, 'Stalin's Poison Pills', in: *The Moscow Times*, 29 augustus 2008.

De westerse landen veroordeelden de erkenning door Rusland van de onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië en Abchazië na de vijfdaagse oorlog met Georgië in augustus 2008. Hierop deed zich de enigszins bizarre situatie voor dat premier Poetin de westerse landen van ‘stalinisme’ beschuldigde. In een interview met CNN verklaarde hij: ‘Diegenen die erop staan dat deze territoria ook nu nog tot Georgië blijven behoren, zijn stalinisten. Zij verdedigen een besluit van Iosif Vissarionovitsj Stalin.’⁸ Ook de aan het Kremlin gelieerde politieke commentator (‘Kremlin-politicoloog’) Vjatsjeslav Nikonov kwam in een interview met deze aantijging aanzetten: ‘De enige reden waarom deze gebieden tot Georgië behoren, is omdat Iosif Stalin, zelf een Georgiër, dit zo wilde.’⁹

De uitspraken van Poetin en Nikonov kunnen twee dingen betekenen: of Rusland vindt het geen probleem meer om de officiële staatsgrenzen waarlangs de Sovjet-Unie uiteengevallen is ter discussie te stellen, of Poetin en Nikonov gaan er stilzwijgend van uit dat de onwetendheid in het Westen over de autonome gebieden nog steeds groot is, waardoor zij niet als reactie krijgen dat zij met hun redenering het separatisme van de autonome gebieden binnen de Russische Federatie aanwakkeren, want ook de grenzen van deze gebieden zijn ‘stalinistisch’. Waarschijnlijk is het tweede het geval. Dit laat onverlet dat de grenzen van de unierepublieken en de autonome republieken in de voormalige Sovjet-Unie inderdaad onder Stalin zijn getrokken.

8) Uit de integrale Russische vertaling van dit interview: ‘Intervjoe premer-ministra RF Vladimira Poetina telekompanii CNN’, op: polit.ru, 29 augustus 2008 (http://www.polit.ru/dossie/2008/08/28/putin_cnn.html).

9) ‘Russia’s Strategy’, in: *Der Spiegel*, 16 oktober 2008. (De Engelse vertaling van dit interview is gepubliceerd in de internetnieuwsdienst *David Johnson’s Russia List*.)

2 Niet-erkende staten en bevroren conflicten

In vergelijking met Joegoslavië verliep de desintegratie van de Sovjet-Unie op vreedzame wijze, al bleef ook deze niet geheel gevrijwaard van etnisch en separatistisch geweld. Een eerste voorteken van etnische onrust kwam in december 1986 uit Alma Ata, toen nog de hoofdstad van de sovjetrepubliek Kazachstan, waar rellen uitbraken uit protest tegen de vervanging van de Kazachse partijleider Dinmoehammed Koenajev door de Rus Gennadi Kolbin.

Vervolgens kwam het in de periode 1988-1991 vooral in de Kaukasus en Moldavië tot gewelddadige etnische spanningen en separatistische conflicten, waarbij duizenden mensen om het leven kwamen en honderdduizenden vanwege etnische zuiveringen op de vlucht sloegen. Het resultaat van deze nationalistische onrust was dat er na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, naast de vijftien onafhankelijke opvolgerstaten¹⁰ vijf niet-erkende of 'de facto' staten ontstonden. Feitelijk was de Sovjet-Unie dus niet in vijftien republieken uiteengevallen, maar in twintig. De onafhankelijkheid die de laatste vijf uitriepen, werd door de internationale gemeenschap echter niet erkend. Het ging om de deelrepublieken Abchazië en Zuid-Ossetië in Georgië, de Armeense enclave Nagorno-Karabach in Azerbeidzjan, de regio

10) De opvolgerstaten van de Sovjet-Unie zijn: de Russische Federatie, Oekraïne, Wit-Rusland, Estland, Letland, Litouwen, Moldavië, Georgië, Armenië, Azerbeidzjan, Kazachstan, Oezbekistan, Turkmenistan, Kirgizstan en Tadzjikistan.

Transdnestrië in Moldavië en de deelrepubliek Tsjetsjenië in de Russische Federatie.

De eerste vier niet-erkende staten werden bekend als ‘bevroren conflicten’, dat wil zeggen separatistische conflicten die militair waren bevroren, maar waarvoor politiek geen oplossing kon worden gevonden. De laatste jaren zijn de ‘bevroren conflicten’ in meer of mindere mate ontdooid. De vijfdaagse oorlog tussen Rusland en Georgië in augustus 2008 vormt hierin een voorlopig dieptepunt. Dit hoofdstuk gaat over de vier bevroren conflicten op het territorium van de voormalige Sovjet-Unie. De vijfde niet-erkende staat – Tsjetsjenië – is een geval apart en wordt om die reden niet in de algemene ontwikkeling van de andere vier niet-erkende staten meegenomen.

Ontstaan van niet-erkende staten en bevroren conflicten

In de ontstaansgeschiedenis van de vijf niet-erkende staten zijn belangrijke politieke en militaire overeenkomsten te zien. Om deze reden volgt hieronder niet de meer gebruikelijke geografische benadering van iedere staat afzonderlijk, maar een chronologische beschrijving van de ontwikkeling die de niet-erkende staten min of meer gezamenlijk doormaakten.

1987-1989: ontstaan van nationalistische en separatistische bewegingen

In de berichtgeving over de niet-erkende staten wordt dikwijls de indruk gewekt dat zij pas na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie zijn ontstaan. Als reactie op het opbloeiende nationalisme onder de titulaire volken van de vijftien sovjetrepublieken kwamen er echter ook nationalistische bewegingen op onder de etnische minderheden binnen die republieken. De nationalistische en separatistische bewegingen in de niet-erkende staten stamden dus ook uit de tweede helft van de jaren tachtig en zijn niet pas na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie ontstaan.

Ter ondersteuning van de etnische Armeniërs in de enclave Nagorno-Karabach werd eind 1987 in Armenië het Karabach Comité opgericht. In mei 1989 verbreedde dit comité zich tot de Armeense Pan-Nationalistische Beweging (APNM). Op 13 december 1988 werd in Abchazië het volksfront Aidgylara (Vereniging) opgericht. In maart 1989 gingen tienduizenden Abchaziërs, leden van zowel de nationalistische beweging als de communistische elite, de straat op om te demonstreren voor afscheiding van Georgië en het herstel van de in 1931 verloren status van Abchazië als unierepubliek binnen de Sovjet-Unie. In Zuid-Ossetië werd in augustus 1989 het volksfront Volksaltaar opgericht. In Moldavië organiseerden de Gagaöezen, orthodox-christelijke Turken, en de etnische Russen in de deelrepubliek Transdnestrië zich. Zij deden dit als reactie op het oplevende Moldavische nationalisme. In 1988 richtten de Gagaöezen het volksfront

Gagaöezisch Volk op; de Russische minderheid organiseerde zich in de beweging Jedinstvo (Eenheid). De spanningen tussen Moldaviërs en Gagaöezen werden in december 1994 opgelost door Gagaöezië een sterke mate van zelfstandigheid toe te kennen, waarna de regio model stond voor een succesvolle oplossing van een etnisch conflict. In Tsjetsjenië werd in 1989 het nationalistische Tsjetsjeens Nationaal Congres opgericht.

1988-1994: militarisering

In de ontwikkeling naar de status van 'niet-erkende staat' hebben zich in al deze gebieden militaire conflicten voorgedaan. Tussen Azerbeidzjan en Nagorno-Karabach, dat door Armenië gesteund werd, woedde vanaf 1988 een bij tijd en wijle felle en bloedige militaire strijd om de omstreden enclave Nagorno-Karabach, waarbij vele duizenden slachtoffers zijn gevallen. Vooral in 1992 en 1993 was de strijd hevig. Uiteindelijk werd de strijd in mei 1994 militair beëindigd met een wapenstilstand. Het beter georganiseerde Armenië had gewonnen. Armenië bezet sinds die tijd met Nagorno-Karabach en enkele omringende Azerbeidzjaanse gebieden, waaronder de Latsjin-corrider tussen Armenië en Karabach, 20 procent van het Azerbeidzjaanse grondgebied. Als straf stelde Azerbeidzjan in samenwerking met Turkije een blokkade van Armenië in, die het land veel economische schade berokkende.

Op 10 november 1989 verhoogde Zuid-Ossetië eenzijdig zijn status tot autonome republiek. Hierop organiseerde de nationalistische Georgische president Zviad Gamsachoerdia een militaire mars op de Zuid-Ossetische hoofdstad Tschinvali. Op 11 december 1990 hief hij de autonome status van de regio op, nadat Zuid-Ossetië niet had meegedaan aan de Georgische parlementsverkiezingen, maar eigen verkiezingen organiseerde. Volgens hem waren de Zuid-Ossetische separatisten 'agenten van het Kremlin'. In januari 1991 organiseerde Gamsachoerdia weer een militaire mars op Tschinvali. In maart 1991 vonden gevechten plaats tussen Georgische en Zuid-Ossetische paramilitaire troepen. In mei en juni 1992 kwam het opnieuw tot zware gevechten, totdat president Jeltsin op 24 juli van dat jaar een staakt-het-vuren bedong. De naleving van deze overeenkomst werd daarna afgedwongen door een vredesmacht, bestaande uit Russische, Georgische en Ossetische militairen.

Gamsachoerdia's opvolger als president van Georgië, Edoeard Sjevardnadze, zette in augustus 1992 een militaire aanval tegen Abchazië in, terwijl hij daarvoor nog had bemiddeld in het tot stand komen van een staakt-het-vuren in Zuid-Ossetië. Deze bloedige oorlog liep uit op een grote nederlaag voor Georgië, in het bijzonder omdat de Abchaziërs konden rekenen op Russische wapenzendingen en werden gesteund door vrijwilligers van andere volkeren in de Noord-Kaukasus. Op 27 september 1993 viel de Abchazische hoofdstad Soechoemi definitief in Abchazische handen. In de oorlog kwamen 17.000 mensen om het leven, in meerderheid Georgiërs.

In september 1991, een maand na de mislukte coup tegen sovjetpresident Gorbatsjov, stemde de bevolking van Transdnestrië voor opname in de Sovjet-Unie. Paramilitaire troepen namen de veiligheids- en bestuursorganen in de deelrepubliek over, waarbij ze werden getraind en bewapend door het in de regio gelegerde Veertiende Russische Leger. Moldavië kon militair nauwelijks tegenwicht bieden. In juli 1992 werd een staakt-het-vuren tussen Moldavië en Transdnestrië getekend, dat vervolgens werd gecontroleerd door Russische *peacekeepers*, die natuurlijk niet echt een neutrale partij in het conflict konden worden genoemd.

In al deze conflicten vonden etnische zuiveringen plaats, waaruit een voor de betrokken staten omvangrijke vluchtelingenproblematiek ontstond. Meteen na het begin van het conflict rond Nagorno-Karabach in 1988 vonden er in Azerbeidzjan en Armenië wederzijdse etnische zuiveringen plaats: tussen de 150.000 en 200.000 etnische Armeniërs vluchtten uit Azerbeidzjan en een vergelijkbaar aantal Azeri vertrok uit Armenië. Door de gevechten in Zuid-Ossetië vluchtten duizenden Georgiërs uit de regio naar Georgië en duizenden Osseten naar Noord-Ossetië in de Russische Federatie. Overigens bleef Zuid-Ossetië een gemengde bevolking van Georgiërs en Osseten houden. Daarentegen leidde de Georgische nederlaag in Abchazië tot het vertrek van de ruim 200.000 Georgiërs uit de regio. Een belangrijk resultaat van alle militaire strijd in de vier regio's was dat zij etnisch homogeen uit de strijd kwamen, met uitzondering van Zuid-Ossetië. (Een etnische zuivering van Georgiërs uit deze regio heeft wel plaatsgevonden na de vijfdaagse oorlog van augustus 2008.) Deze etnische homogeniteit zou hun proces van staats- en natievorming bespoedigen.

1991-1994: onafhankelijkheidsverklaringen

De separatistische conflicten in de betrokken regio's werden afgesloten met eenzijdige onafhankelijkheidsverklaringen. Op 10 december 1991 riepen de Armeniërs in Karabach via een volksreferendum de onafhankelijkheid van Nagorno-Karabach uit. Hierna volgden de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaringen van Transdnestrië in december 1991, van Zuid-Ossetië in januari 1992 en van Abchazië in november 1994. Daarnaast had Tsjetsjenië al als eerste op 1 november 1991 eenzijdig zijn onafhankelijkheid van Rusland uitgeroepen.

Drie van de vijf onafhankelijkheidsverklaringen werden nadien door volksreferenda ondersteund. Alleen in Tsjetsjenië werd geen referendum gehouden en de onafhankelijkheidsverklaring van Nagorno-Karabach geschiedde via het volksreferendum van 10 december 1991. Bij de referenda hebben de inwoners van de eenzijdig afgescheiden gebieden met bijna honderd procent vóór de onafhankelijkheid kozen. Deze uitkomst van praktisch totale steun was het resultaat van enerzijds de etnische homogenisering en anderzijds het boycotten van de referenda door de inwoners die niet tot de etnische groep van de overwinnaars behoorden. De

volksraadplegingen werden gehouden in Zuid-Ossetië op 19 januari 1992 en 12 november 2006, in Abchazië op 3 oktober 1999 en in Transdnestrië op 17 september 2006.

In *Tsjetsjenië* verliepen de ontwikkelingen na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie anders dan in de andere vier niet-erkende staten. President Jeltsin was in november 1991 niet in staat de eenzijdige Tsjetsjeense onafhankelijkheidsverklaring politiek en militair aan te vechten. Hij wachtte hiermee tot 11 december 1994, toen het Russische leger Tsjetsjenië binnenviel. De inval leidde tot een beschamende nederlaag voor de Russen. Hun vernedering werd nog groter toen de Tsjetsjeense warlord Sjamil Basjajev op 14 juni 1995 in de Zuid-Russische stad Boedjonnovsk het personeel en de patiënten van het plaatselijke ziekenhuis gijzelde en van de Russische regering een vrijgeleide naar Tsjetsjenië kreeg. Dit gebeurde nadat Russische troepen het ziekenhuis ten koste van tientallen doden hadden bestormd, maar niet in handen hadden gekregen.

Op 30 augustus 1995 tekenden de Russische generaal b.d. Aleksandr Lebed en de Tsjetsjeense generaal Aslan Maschadov het Verdrag van Chasavjoert, waarin werd afgesproken het conflict tot 31 december 2001 te bevriezen en pas daarna weer met elkaar te gaan praten over de staatsrechtelijke verhouding tussen beide partijen. De datum van 31 december 2001 werd echter niet gehaald: nadat de spanningen tussen Rusland en Tsjetsjenië weer ernstig waren opgelopen, zette de Russische premier Vladimir Poetin in het najaar van 1999 een nieuwe en nu massale militaire inval in, die de Tsjetsjeense opstandelingen in de winter te machtig werd. Daarna installeerde Moskou in de republiek een pro-Russisch regime onder leiding van de Tsjetsjeense krijgsherenfamilie Kadyrov. Hiermee was het vraagstuk van de niet-erkende staat Tsjetsjenië opgelost; en resteerden nog de problemen van vier van de vijf niet-erkende staten.

De separatistische conflicten in de vier andere gebieden werden in de jaren 1992 en 1993 militair bevroren. Hoewel er altijd wel kleine militaire incidenten plaatsvonden, bleef de militair bevroren toestand tot de Russisch-Georgische oorlog van augustus 2008 intact. Politieke oplossingen werden niet gevonden, alhoewel er zich rond de conflicten een heel internationaal onderhandelingsritueel ontwikkelde waaraan, naast de betrokken landen en opstandige deelrepublieken, intermediaire partijen als Rusland, de grote westerse landen en internationale organisaties als de VN en de OVSE meededen.

De vier regio's hebben sindsdien veel kenmerken van een onafhankelijke staat, maar zijn dit dus niet. Ze worden daarom als 'niet-erkende staten' of 'de facto-staten' gekarakteriseerd. De Engelse onderzoeker Lynch, verbonden aan het Instituut voor Veiligheidsstudies van de Europese Unie, definieert 'de facto-staten' als volgt: 'Een de facto-staat bestaat waar georganiseerd politiek leiderschap is dat in enigerlei mate op eigen kracht aan de macht is gekomen,

steun van de bevolking heeft en genoeg bestuursvermogen heeft opgebouwd om overheidsdiensten te verstrekken aan een afgebakende bevolkingsgroep binnen een afgebakend territorium, waarover effectieve controle is behouden gedurende een substantiële tijdsperiode. Een de facto-staat beschouwt zichzelf bekwaam om betrekkingen met andere landen aan te gaan en streeft naar volledige constitutionele onafhankelijkheid en algemene internationale erkenning als een soevereine staat.¹¹ De separatisten bezitten een zeer lange adem en zijn ervan overtuigd dat de factor tijd in hun voordeel zal werken.

Militair en politiek hebben de gebieden drie gemeenschappelijke kenmerken. Ten eerste bezitten ze de bestuursorganen van een onafhankelijke staat en houden ze presidents- en parlementsverkiezingen die tamelijk democratisch verlopen. (Hiermee tonen ze aan de buitenwereld hun levensvatbaarheid.) Maar, en dat is het tweede gemeenschappelijke kenmerk, ze werden door geen enkel land in de wereld erkend. Uitzonderingen hierop zijn sinds kort Abchazië en Zuid-Ossetië, die door Rusland en Nicaragua zijn erkend. Het derde kenmerk is dat de meeste inwoners van de niet-erkende staten, met uitzondering van Nagorno-Karabach, ook Russisch staatsburger zijn, omdat Rusland paspoorten heeft uitgedeeld.¹²

Van de staakt-het-vurens in de jaren 1992 en 1993 tot de Russisch-Georgische oorlog in augustus 2008 heerste een vijftienjarige periode van bevrozing in het vraagstuk van de niet-erkende staten. De Amerikaanse Kaukasus-deskundige Charles King verklaart deze hardnekkigheid van de bevroren conflicten uit de redelijk succesvolle staatsvorming in de niet-erkende staten na de oorlogen van het begin van de jaren negentig. Na deze oorlogen ontstond een nieuw machtsevenwicht in de betrokken regio's. Volgens King is het daarom beter niet te spreken van 'bevroren conflicten', maar van succesvolle voorbeelden van staatsvorming. De inwoners van de opstandige regio's gingen zich ook steeds sterker staatsburgers van de niet-erkende staten voelen.¹³ Ook Lynch vindt de term 'bevroren conflicten' eigenlijk misleidend omdat hiermee de voortdurende interne dynamiek op het gebied van staatsvorming niet onderkend wordt.¹⁴

Behalve uit hun eigen volharding verklaart King het succes van de niet-erkende staten uit de actieve en passieve medewerking van externe partijen.

11) Dov Lynch, *Engaging Eurasia's Separatist States. Unresolved Conflicts and De Facto States*, United States of Peace Press, Washington 2004, blz. 15. Lynch' boek is een bondige en heldere analyse van de separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie. Het biedt echter geen concrete voorstellen om deze conflicten op te lossen.

12) A. Goesjer, 'Moltsjat i medlit bolsje nelzja. Problema neoeregelirovannych konfliktov i nepriznannych respoebliek v politike Rossii i na postsovetskom prostranstve', in: *Azija i Afrika segodnja*, 2007, nr. 4, blz. 5-6.

13) Charles King, 'The Benefits of War: Understanding Eurasia's Unrecognized States', in: Alina Mungiu-Pippidi en Ivan Krastev (red.), *Nationalism after Communism. Lessons Learned*, Central European University Press, Boedapest/New York 2004, blz. 148 en 164.

14) Lynch, blz. 42.

De belangrijkste externe partij is de Russische Federatie, die vaak een dubbele pet op heeft: ze treedt op als intermediair in onderhandelingen tussen de partijen, maar steunt de opstandige regio's ook economisch en militair, en bevordert bovendien het dubbele staatsburgerschap door Russische paspoorten aan Abchazen, Zuid-Osseten en de inwoners van Transdnestrië uit te delen. Nagorno-Karabach kan in zijn conflict met Azerbeidzjan rekenen op de hulp van Armenië en de omvangrijke Armeense diaspora in de wereld. Ook de internationale gemeenschap kan als meewerkende partij optreden, bijvoorbeeld als ze de status van de niet-erkende staten verhoogt door ze als partijen te betrekken in onderhandelingsprocessen. De regeringen van de moederlanden, ten slotte, kunnen een rol spelen als ze zich neerleggen bij de *status quo*, vooral omdat die een onduidelijke situatie schept die ruimte biedt voor lucratieve smokkelactiviteiten. Zo importeerde Transdnestrië, dat als een smokkelnest bekend staat, in 1998 met medeweten van de Moldavische belastingautoriteiten zesduizend maal meer sigaretten dan de rest van Moldavië.¹⁵

Tegenover de relatief sterke staatsvorming in de vier niet-erkende staten stond de zwakke staatsvorming in veel van de kleinere van de vijftien onmiddellijk erkende republieken van de voormalige Sovjet-Unie, waaronder de moederlanden van de niet-erkende staten: Georgië, Azerbeidzjan en Moldavië. De Amerikaanse politicoloog Shale Horowitz verklaart de zwakke staatsvorming in deze republieken uit de etnisch separatistische conflicten binnen hun grenzen, waardoor zij in een vicieuze cirkel zijn geraakt. Hun hervormingsgezinde nationalistische regeringen maken etnisch separatistische conflicten los, die op hun beurt het doorvoeren van noodzakelijke hervormingen ondermijnen. Het is daarom zaak niet alleen de oorzaken van etnische conflicten te onderzoeken, maar ook de gevolgen: 'De grootste nadelige gevolgen zijn de directe oorlogsuitgaven en het militair verlies, het afleiden van de niet aan de oorlog gerelateerde hervormingsagenda, de militarisering van de staat en de naoorlogse economische isolatie.'¹⁶ In jonge staten die te maken hebben met etnische conflicten, lukt het moeilijk om echte democratisering en markthervormingen door te voeren.

De niet-erkende staten kregen al met al opmerkelijk effectieve regeringen en ontwikkelden zich tot verhoudingsgewijs sterke staten. De regeringen van de oude moederlanden bleven zwak. Het resultaat was dat reïntegratie van de opstandige deelrepublieken in hun oude moederlanden steeds minder uitvoerbaar werd en daardoor ook minder waarschijnlijk.

15) King, blz. 160-163 en blz. 166-167.

16) Shale Horowitz, *From Ethnic Conflict to Stillborn Reform. The Former Soviet Union and Yugoslavia*, College Station Texas A&M University Press, Texas 2005, blz. 53.

Ontdooiing van de bevroren conflicten

De laatste jaren zijn de bevroren conflicten weer ontdooid. De Russische etnograaf Sergej Markedonov omschrijft de ontdooiing als ‘de verandering van status van de betwiste gebieden of pogingen om zulke veranderingen te bewerkstelligen’.¹⁷ Verschillende binnen- en buitenlandse politieke ontwikkelingen hebben de etnisch separatistische conflicten in de landen van de voormalige Sovjet-Unie doen opleven.

Een belangrijke oorzaak van de ontdooiing was de kwestie-Kosovo: de eenzijdige afscheiding van deze regio van Servië op 17 februari 2008 en de internationale politieke discussies hierover. Hoewel de Verenigde Staten en de grote lidstaten van de Europese Unie stellen dat het verlenen van de onafhankelijkheid aan Kosovo een uniek en eenmalig besluit was, beschouwen de separatistische bewegingen in de voormalige Sovjet-Unie de erkenning van Kosovo door de internationale gemeenschap als een precedent om ook hen onafhankelijkheid te verlenen, vooral omdat het in het geval van Kosovo eveneens een eenzijdige afscheiding betrof die niet gesteund werd door het bestuur en de bevolking van het moederland, in dit geval Servië. Volgens de Russische politicoloog Dmitri Trenin werd met de onafhankelijkheid van Kosovo een ‘taboe’ doorbroken: separatisten gaan er nu van uit dat het politieke besluit over de onafhankelijkheid van een nieuwe staat niet langer alleen door de Verenigde Naties kan worden genomen. In het geval-Kosovo bleek het in hun ogen immers voldoende om de Verenigde Staten en Europa van de juistheid van de zaak te overtuigen.¹⁸ Hierbij zij opgemerkt dat de separatistische bewegingen in de voormalige Sovjet-Unie het Westen van ‘dubbele standaarden’ betichtten, omdat het hun zaak erkent noch steunt. Als reactie op de onafhankelijkheid van Kosovo stuurden de niet-erkende staten immers tevergeefs een verzoek om erkenning van hun onafhankelijkheid naar de internationale gemeenschap.

Ook de machthebbers in Tbilisi, Bakoe en Chisinau vreesden dat Kosovo als precedent zou kunnen werken en probeerden daarom binnen afzienbare termijn hun oplossing – reïntegratie van de opstandige gebieden in het staatsverband van de voormalige sovjetrepublieken – door te drukken. De regeringen van president Michail Saakasjvili in Georgië en Ilham Alijev in Azerbeidzjan achtten hun landen politiek, economisch en militair voldoende hersteld uit de onmacht van de jaren negentig om een militaire oplossing mogelijk te maken. Moldavië echter is te zwak gebleven om überhaupt maar te denken aan een militaire oplossing van de kwestie-Transdnestrië.

17) Sergej Markedonov, ‘A Russian Perspective: Forging Peace in the Caucasus’, in: *Russian Analytical Digest*, nr. 40, 8 mei 2008, blz. 5.

18) Dmitri Trenin, ‘Kosovo Independence and Its Implications’, European Center for Policy Studies, 12 februari 2008.

3 Separatistische conflicten na de oorlog in Georgië

De ontgooijing van het bevroren conflict Zuid-Ossetië leidde van 8 tot 12 augustus 2008 tot een regelrechte oorlog tussen Rusland en Georgië. Hierdoor kwam het vraagstuk van de etnisch separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie weer volop in de schijnwerpers, totdat in de tweede helft van september de mondiale financiële crisis losbrak. De nieuwe discussie concentreerde zich rond drie thema's:

- 1 Het zoeken naar een oplossing voor de conflicten.
- 2 De vrees dat de ontgooijing van de bevroren conflicten zou leiden tot het opblazen van andere etnisch separatistische kwesties in de voormalige Sovjet-Unie, wellicht ook in gewelddadige vorm.
- 3 De nieuwe assertiviteit van Rusland op het wereldtoneel.

De Russisch-Georgische oorlog werd in het buitenland vooral gezien als een uiting van revanchisme van een land dat lange tijd tegen zijn wil een tweederangspositie in de internationale politiek had moeten innemen, maar nu dank zij het aangemoedigde nationalisme onder de bevolking en de economische wederopstanding door de hoge olieprijs op de wereldmarkt zijn ongenoegens en eisen ondubbelzinnig wilde laten horen. Het nieuwe machtsvertoon was in het bijzonder tegen de Verenigde Staten gericht, dat weer de grootste buitenlandse vijand van Rusland was geworden. Rusland had hiervoor twee redenen: de mogelijke oostwaartse uitbreiding van de NAVO naar Oekraïne en Georgië en de plaatsing van het Amerikaanse anti-

raketschild in Polen en Tsjechië. Rusland wil niet dat de NAVO toegang krijgt in zijn traditionele geopolitieke invloedssfeer in 'het nabije buitenland' (de voormalige sovjetrepublieken min de drie Baltische staten).

Het derde thema, de spilfunctie van Rusland in de problematiek van het etnische separatisme, zal in hoofdstuk 4 worden behandeld. Dit derde hoofdstuk gaat over de ontdooiden bevroren conflicten na de Russisch-Georgische oorlog en de mogelijke olievlekwerking van de ontdooiing naar andere separatistische kwesties in de voormalige Sovjet-Unie. Als eerste zal worden beschreven welke oplossingen voor deze conflicten denkbaar zijn.

Oplossingen voor de etnisch separatistische conflicten

Vanuit de standpunten van de verschillende betrokken partijen (de separatistische regio's, hun moederlanden Azerbeidzjan, Georgië en Moldavië, en Rusland en de internationale gemeenschap) zijn zes scenario's en oplossingsrichtingen te onderscheiden. Deze zijn:

- 1 Een militaire oplossing door middel van een herovering van de separatistische regio's. Het voorbeeld van een militaire oplossing is de door Vladimir Poetin gelaste invasie van het separatistische Tsjetsjenië door het Russische leger in het najaar van 1999. Markedonov typeert deze invasie als 'succesvol': het Tsjetsjeense verzet lijkt gebroken.¹⁹ Het conflict werd door Moskou 'getsjetsjeniseerd' door het bestuur in handen te geven van de Tsjetsjeense zetbaas Achmed Kadyrov. Naast het feit dat Rusland als grootmacht niet voor militaire tegenmaatregelen van derde partijen hoefde te vrezen, kon het Tsjetsjeense onafhankelijkheidsstreven ook in de buitenwereld nauwelijks op sympathie rekenen. Tsjetsjenië paste vóór de Russische invasie bepaald niet in Lynch' definitie van een bestuursbekwame de facto-staat. Nieuwe oorlogen zullen behalve tot bloedvergieten tot nieuwe etnische zuiveringen leiden.
- 2 De instelling van een federatieve staatsvorm. In dit scenario krijgen de vier betrokken regio's een zo groot mogelijke mate van autonomie binnen hun oude staatsverbanden. Het probleem hiermee is dat de term 'autonomie' vanuit de sovjettijd een gecompromitteerd begrip is: ook toen had men 'autonomie'.
- 3 Werken aan de instelling van een multicultureel staatsburgerschap. Kazachstan heeft voor dit scenario gekozen, omdat de Kazachen maar een kleine meerderheid van de bevolking uitmaken en etnische Russen een grote minderheid. De Kazachstaanse natievorming is gebaseerd op politiek-burgerlijke principes en niet op etnische. Mede hierdoor heeft

19) Zie noot 17.

Kazachstan voor 2010 het voorzitterschap van de OVSE toegewezen gekregen.²⁰

- 4 Het vormen van een 'gemeenschappelijke staat' of werken aan een 'twee-statenoplossing'. Deze formule is vooralsnog tamelijk onduidelijk en behoeft een werkbare invulling. De voorwaarden van deze formule zijn dat de territoriale integriteit van de bestaande landen gerespecteerd wordt en dat de separatistische regio de meeste instituties van een zelfstandige staat krijgt dan wel behoudt. Deze staatsvorm zal halverwege een federatie en een confederatie moeten uitkomen.
- 5 Terugbrengen van de status quo. De oude status quo had als voordeel dat de militaire strijd onderdrukt werd. Een nieuwe status quo zou een adempauze kunnen geven om aan een vreedzame politieke oplossing van de conflicten te werken. Gezien de recente ontduoing van de conflicten wordt het verdedigen van de status quo echter wel steeds moeizamer.
- 6 Erkenning van de onafhankelijkheid van de separatistische regio's. Dit betekent dat het recht op zelfbeschikking van de betrokken volken zwaarder weegt dan het recht op behoud van de territoriale integriteit van het moederland. In het internationale recht is erkenning van de zelfstandigheid echter een vérgaande en ingrijpende oplossing.

Bij het zoeken naar oplossingen voor de ontduoide separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie kan men streven naar een generieke formule die op alle kwesties van toepassing is of van geval tot geval zoeken naar een geschikte oplossing. Een buitenstaander of een bemiddelende partij zou in eerste instantie voor een zo groot mogelijke autonomie binnen bestaande staatsgrenzen kiezen als algemene formule. De verschillen tussen de etnische kwesties zijn echter te groot voor één algemene formule.

Abchazië

Op 25 augustus 2008 erkende Rusland de onafhankelijkheid van Abchazië. Voor de Abchazen was dit reden een groot volksfeest te ontketen. De Abchazen tonen een sterk nationaal zelfbewustzijn. In het licht van het precedent-Kosovo zou Abchazië volgens hen op historische, culturele, etnische en economische gronden in aanmerking komen voor volledige onafhankelijkheid. De Abchazische premier Aleksandr Ankvab bepleitte dit in mei in een interview met de online-editie van *Der Spiegel*: 'Waarom zou ons worden ontzegd wat anderen wel mogen doen? Wie neemt de beslissingen

20) Sergej Markedonov, 'Konflikty v SNG: vzgljad iz Astany', op: polit.ru, 29 april 2008 (<http://www.polit.ru/analytics/2008/04/27/kazah.html>).

over internationale erkenning? Wij willen net als iedereen vrij zijn.’²¹ Ankvab verklaarde verder dat de Abchazen uit noodzaak en geheel uit eigen vrije wil Russische paspoorten hadden gekregen: ‘Na de oorlog (van 1992-1993 – RD) verklaarde Georgië onze sovjetpaspoorten ongeldig om ons het reizen onmogelijk te maken. Ik heb dit zelf ondervonden. We werden Russische staatsburgers uit vrije wil, niemand heeft ons gedwongen. De Russische paspoorten gaven ons bewegingsvrijheid, een mensenrecht. De roebel hielp onze economie: wij kunnen ons geen eigen munt veroorloven.’

De Abchazische journalist Inal Chasjig, oprichter en hoofdredacteur van de krant *Tsjekemsjkaja Pravda*, bepleitte de dag na erkenning van de onafhankelijkheid door Rusland nogmaals de Abchazische zaak: ‘Onafhankelijkheid is de enige vorm die het voortbestaan en de verdere ontwikkeling van het kleine Abchazische volk kan garanderen.’ Hij verweet het Westen dubbele standaarden te hanteren door de onafhankelijkheid van Kosovo wel te erkennen en die van Abchazië niet: ‘Nadat Washington en Brussel de “uniciteit” van de erkenning van Kosovo gingen benadrukken, als om te onderstrepen dat Abchazië nooit op dit voorbeeld kon rekenen, was de enige beschermer van het recht van de Abchazen op onafhankelijkheid opnieuw Rusland. In het algemeen bleek de consequente ontkenning van de belangen van Abchazië door het Westen contraproductief, want het resultaat van deze politiek was de sociale, economische, politieke en nu ook militaire integratie van Abchazië in de Russische geopolitieke ruimte.’²²

Ook een lange tweedelige krantenreportage uit het Russische dagblad *Komsomolskaja Pravda* uit de zomer van 2008 liet het sterke nationale bewustzijn van de Abchazen zien en gaf opmerkelijke voorbeelden van hun bijzondere nationale cultuur.²³ De Abchazen toonden zich in de reportage bereid hun onafhankelijkheid tot de laatste snik te verdedigen. Dit komt onder andere doordat in hun cultuur de dood als een belangrijk deel van het leven wordt gezien, waarvan de verslaggeefster sprekende voorbeelden geeft:

‘Ik ga naar een begrafenis bij D. thuis. Daar ligt de overledene in volle glorie: in de ene hand heeft hij een brandende sigaret en in de andere hand een opengeslagen boek. Vol trots vertelt mijn kennis Zaoer: “Om de vijftien minuten verwisselen zijn nabestaanden zijn sigaret. En een ventilator wordt telkens ingeschakeld om de bladzijden van het boek om te slaan: sjoek, sjoek! En herinner je je nog die familie die in de binnentuin een mausoleum had gebouwd? Hun zoon was op jonge leeftijd bij een auto-ongeluk omgekomen. Ze hebben hem gebalsemd en

21) De Engelse vertaling van dit interview via de internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*: ‘We Don't want a War’, in: *Der Spiegel*, 30 mei 2008.

22) Inal Chasjig, ‘Nezavisimost Abchazii neobchodimo vosprinjat kak neizbeznoeoeo dannost’, op: polit.ru, 29 augustus 2008 (<http://www.polit.ru/institutes/2008/08/29/abhaz.html>).

23) Darja Aslamova, ‘V Abchazii snova zjdoet vojny c Groezijej: “Esli roesskije nas kinoet, NATO zavtra boedet pod Sotsji”’, in: *Komsomolskaja Pravda*, 10 en 11 juni 2008.

gingen veertig jaar lang naar zijn mummie om daar te ontbijten, lunchen en dineren.”

“Je begrijpt het niet! Onze hele politiek is gebaseerd op de overledenen!” legt Nadir mij uit. “Wij geloven dat als je de laatste wens van de overledenen niet uitvoert, zij je vanuit een andere wereld de rekening presenteren. Denk jij dat drieduizend jongemannen zomaar in die oorlog zijn gesneuveld? Hun laatste wil was de onafhankelijkheid van Abchazië. Hierin zijn geen compromissen mogelijk. Geen enkele regering krijgt steun als zij tegen de wens van de doden ingaat! Er zijn districten waar de overledenen alleen thuis worden begraven. Probeer zo’n huis maar eens te verkopen of af te nemen. Ze zullen sneuvelen voor zo’n huis!”

In Abchazië wordt volop nagedacht over hoe het land tot een levensvatbare onafhankelijke staat kan uitgroeien. Het belangrijkste probleem is de ontvolking. Deze kwam op gang toen de Georgiërs na de oorlog van begin jaren negentig etnisch werden gezuiverd. Het hedendaagse Abchazië is een tamelijk leeg land, vol verlaten districten. Vóór de oorlog woonden er 525.000 mensen (9,7 procent van de totale Georgische bevolking), van wie 239.872 Georgiërs (45,7 procent van de inwoners van Abchazië), 93.267 Abchazen (17,8 procent), 76.541 Armeniërs (14,6 procent), 74.913 Russen (14,3 procent) en 14.700 Grieken (2,8 procent).²⁴ Deze cijfers zijn afkomstig uit de sovjetvolkstelling van 1989 en kunnen politiek gemanipuleerd zijn; in dit geval een te hoog aantal Georgiërs. Ze suggereren een grotere precisie dan in werkelijkheid het geval zal zijn geweest, maar ze geven wel de getalsmatige etnische verhoudingen in Abchazië in die tijd aan. Sinds de oorlog is het inwonertal van Abchazië meer dan gehalveerd. Om het inwonertal weer te vergroten, denken de Abchazische autoriteiten in de eerste plaats aan het teruglokken van de tienduizenden Abchazen die in de diaspora leven, vooral in Turkije, en, in de tweede plaats, aan het aantrekken van andere immigranten, zolang deze maar niet de gevluchte Georgiërs zijn, want dan zullen de Abchazen demografisch weer sterk overheerst worden door de Georgiërs.

De Abchazen zijn al langere tijd bezig met de vraag hoe zij het proces van staatsvorming tot een succes kunnen maken door zaken als het invoeren van een Abchazisch staatsburgerschap en het opbouwen van een effectief belastingstelsel. Economisch hebben zij alle vertrouwen in de toekomst. Het land zou sterk kunnen zijn op drie terreinen: de verbouw van citrusvruchten, toerisme en waterwinning. Het subtropische Abchazië, gelegen aan de Zwarte Zee en begiftigd met 210 kilometer subtropische kust, wordt door Russische toeristen als ‘een paradijs’ omschreven. Vóór de oorlog bezochten jaarlijks zes

24) Markedonov, ‘Germanski plan dlja Kavkaza’, op: polit.ru, 24 juli 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/07/24/karkas.html>).

miljoen toeristen de stranden en sanatoria in de bergen van Abchazië.²⁵ Volgens president Sergej Bagapsj heeft Abchazië ook nog grote voorraden van de nieuwe strategische hulpbron van de toekomst, namelijk schoon water: ‘Wat betreft waterreserves bezet Abchazië een van de eerste plaatsen ter wereld (...). Het water is uniek en in alle rivieren van drinkbare kwaliteit.’²⁶

Ook nadat Rusland in augustus 2008 de onafhankelijkheid van Abchazië had erkend, bleef het Westen een voorstander van reïntegratie van Abchazië in Georgië. Daarnaast bestaat er binnen Abchazië discussie over hoe groot de afhankelijkheid van en de samenwerking met Rusland moet blijven. Voor de toekomst van Abchazië zijn in elk geval drie verschillende scenario’s denkbaar:

- 1 Onafhankelijkheid, met losmaking uit de Russische invloedssfeer, want niet alle Abchazen zijn zo sterk pro-Russisch. De nationalistische fractie in de Abchazische politiek wordt aangevoerd door premier Aleksandr Ankvab. Hij kan zich zelfs voorstellen dat Abchazië eens lid van de Europese Unie wordt.²⁷
- 2 Onafhankelijkheid onder de beschermende paraplu van Rusland. Deze visie wordt aangehangen door president Bagapsj. Hij wijst daarbij op de strategische ligging van Abchazië, mocht Georgië lid worden van de NAVO: ‘Abchazië zal dan een buffer zijn tussen Rusland en dit blok.’²⁸ Bovendien ligt de Russische badplaats Sotsji, waar in 2014 de Olympische Winterspelen zullen worden gehouden, dertig kilometer van de Abchazisch-Russische grens. Een concrete invulling van dit scenario zou de opname van een onafhankelijk Abchazië in de unietaat van Rusland en Wit-Rusland kunnen zijn. In dat geval zal er vooral monetaire, militaire en buitenlandspolitieke integratie met Rusland zijn.²⁹
- 3 Reïntegratie in Georgië. Als basis voor dit scenario zou het plan van de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Frank-Walter Steinmeier uit de zomer van 2008 kunnen dienen. Het ‘plan-Steinmeier’ is een driestappenplan voor het gladstrijken van de geschillen tussen Georgië en Abchazië. Allereerst zouden beide partijen een overeenkomst moeten tekenen, waarin zij beloven af te zien van geweld en de terugkeer van de Georgische vluchtelingen mogelijk te maken. In de tweede fase zou Abchazië met buitenlandse financiële steun economisch weer op de been worden geholpen, waarna in de laatste fase het vraagstuk van de status van Abchazië binnen Georgië zou worden opgelost. De Abchazen wezen

25) Sergej Perov, ‘Spjasjtsjaja krasavitsa. Abchazija gotova i dalsje vojevat – teper za toeristov’, in: *Novyje Izvestija*, 15 augustus 2008.

26) ‘Strana-koerort. Prezident Abchazii Sergej Bagapsj pristoeopajet k mirnoj zizjni’, in: *Rossijskaja Gazeta*, 9 oktober 2008 (<http://www.rg.ru/2008/09/10/bagapsh.html>).

27) Zie noot 21.

28) Zie noot 26.

29) Joeri Simonjan, ‘Abchazija chotsjet v Sojeznoje gosoeardstvo’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 15 juli 2008.

het plan echter van de hand, in het bijzonder omdat zij geen terugkeer van alle Georgische vluchtelingen wensen.³⁰ Na de vijfdaagse oorlog lijkt uitvoering van het plan-Steinmeier nog verder weg.

In juni kwam het Russische dagblad *Kommersant* met het verhaal dat Abchazië langs de rivier Kodori zou kunnen worden opgedeeld in een noordelijk deel onder Russische invloed en een zuidelijk deel onder Georgische invloed. Georgië zou dit plan hebben bedacht en er in het geheim met Rusland over onderhandelen. Het verhaal werd echter door zowel Rusland als Abchazië krachtig ontkend.³¹

Zuid-Ossetië

Ook de onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië werd op 25 augustus 2008 door Rusland erkend. Van een volwaardige discussie over een toekomst als onafhankelijke staat, zoals in Abchazië, is in Zuid-Ossetië echter geen sprake. Een onafhankelijk Zuid-Ossetië lijkt ook onzinnig, want aan de overkant van de grens ligt, in Rusland, de deelrepubliek Noord-Ossetië. Logisch geredeneerd zijn er twee mogelijkheden voor Zuid-Ossetië: óf de regio gaat in de Russische Federatie op om samen met de volksgenoten in Rusland de Russische deelrepubliek Ossetië te vormen, óf Rusland vindt het zelfbeschikkingsrecht van de Osseten dermate belangrijk dat het de onafhankelijkheid van heel Ossetië, inclusief het Russische deel, erkent. Een derde mogelijkheid is een nieuw ‘bevroren conflict’ door continuering van Zuid-Ossetië als vazalstaatje van Rusland. In dit scenario zou ook een formeel ‘onafhankelijk’ Zuid-Ossetië lid kunnen worden van de Unie van Rusland en Wit-Rusland, die sinds 1997 bestaat. Overigens is Zuid-Ossetië een nog kleiner land, met nog minder inwoners dan Abchazië: vóór de oorlog telde het gebied ongeveer 75.000 inwoners: tweederde Osseten en eenderde Georgiërs. Bijna alle Georgiërs zijn tijdens de augustusoorlog voor etnische zuiveringen gevlucht.

Eén ding willen de Zuid-Osseten voornamelijk niet en dat is: terugkeren in het Georgische staatsverband. Zo deed de Zuid-Ossetse mensenrechten-activiste Lira Tschovrebova, oprichtster van de Associatie van Zuid-Ossetse Vrouwen voor Democratie, een emotioneel beroep op de Verenigde Staten om de ‘gruwelen’ van Saakasjvili in zijn oorlog tegen Zuid-Ossetië onder ogen te zien: ‘Ik weet dat de Amerikanen een ruimhartig en eerlijk volk zijn. Maar

30) Gennadi Sysojev, ‘Rossija podpisalas pod nemetskim planom. Posle togo kak ego otvergla Abchazija’, in: *Kommersant*, 21 juli 2008.

31) Jevgeni Smirnov, ‘Groezija predlozila Rossii razdelit Abchazijoe’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 27 juni 2008; Marina Perevozkina, ‘Sekretny plan Tbilisi. Groezija chotsjet resjit abchazskoeje problemoe do dekabnja’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 3 juli 2008.

de Amerikanen is niet de waarheid verteld over wat er met ons gebeurd is. De Amerikanen begrijpen niet dat de Osseten een onafhankelijk, christelijk-orthodox volk zijn met een lange geschiedenis. De wereld praat alleen over Georgische vrijheid. En hoe zit het dan met de vrijheid van mijn volk? Betekenen ons lijden en onze stemmen dan helemaal niets?’³²

De oorlog heeft ook zijn weerslag op de topografische benamingen in de regio. ‘Zuid-Ossetië’ is de Russische naam van de regio. In het Osseets heet de regio ‘Hoessar Iryston’. De Georgiërs hebben het over het ‘dictrict Tschinvali’, alsof het gebied gewoon een Georgisch district is. De Russisch-talige media zijn sinds de oorlog afgestapt van de Georgische schrijfwijze van de hoofdsteden Tschinvali en Soechoemi. In het Russisch is de ‘i’ op het einde geschrapt: Tschinval is de hoofdstad van Zuid-Ossetië en Soechoem de hoofdstad van Abchazië. Overigens noemen de Abchazen hun land in het Abchazisch ‘Apsny’ en de hoofdstad Soechoem ‘Akoea’.³³

De beëindiging van de militaire strijd tussen Rusland en Georgië om Zuid-Ossetië is tot stand gekomen op basis van het zogenoemde ‘zespuntenplan’ van de Franse president Nicolas Sarkozy, die als voorzitter van de Europese Unie als bemiddelaar optrad. In principe is dit plan een terugkeer naar de bevroren toestand van vóór de oorlog, dat wil zeggen het afzien van geweld door beide partijen en terugtrekking van de Georgische en Russische troepen naar hun posities van vóór de oorlog, plus de vrije toegang voor humanitaire hulp en het starten van internationale besprekingen over de toekomstige staatkundige status van Zuid-Ossetië en Abchazië.

De machthebbers in Zuid-Ossetië voelen sinds de oorlog echter weinig meer voor terugkeer naar de oude situatie. Zij zullen bespreken of zij (1) een werkelijk onafhankelijk Zuid-Ossetië willen opbouwen; (2) met Noord-Ossetië zullen opgaan in de Russische Federatie als Ossetië; of (3) toch nog met Georgië tot een ‘tweestatenoplossing’ willen komen, in de vorm van een confederatie van beide landen. Daarbij lijkt de onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië en Abchazië ook voor Rusland nog niet een absolute eindoplossing te betekenen. Met beide landen heeft Rusland na de erkenning van de onafhankelijkheid tienjarige vriendschapsverdragen ondertekend. Het is mogelijk dat de huidige situatie rond Zuid-Ossetië en Abchazië voor een periode van tien jaar opnieuw een ‘bevroren’ karakter zal krijgen en dat er daarna alsnog onderhandelingen over hun staatsrechtelijke status mogelijk worden.³⁴

32) Lira Tskhovrebova, ‘I survived the Georgian war. Here’s what I saw’, in: *Christian Science Monitor*, 8 oktober 2008.

33) Ivan Soechov, ‘Imena imperii. Raznyje protsjtenija kavkazskoj toponimiki napominajoet vremena kracha SSSR’, in: *Vremja Novostej*, 19 augustus 2008.

34) Vera Sitnina en Ivan Soechov, ‘Trojstvenny sojoez. Rossija dogovorilas droezjit s Joezjnoj Osetiej i Abchaziej na desjat let vperjod’, in: *Vremja Novostej*, 18 september 2008.

Nagorno-Karabach

In de jaren rond het uiteenvallen van de Sovjet-Unie was de kwestie Nagorno-Karabach het bloedigste etnisch separatistische conflict. Tot de dag van vandaag bestaat er tussen de Armeniërs en de Azeri veel wederzijdse wrok en haat. Sinds de ondertekening van het staakt-het-vuren in 1994 zitten de onderhandelingen tussen Armenië en Azerbeidzjan over de kwestie-Karabach (de regio zelf is geen deelnemer in de onderhandelingen) muurvast.

Azerbeidzjan accepteert onder geen beding verlies van territorium, terwijl Nagorno-Karabach onder geen enkele voorwaarde terug wil onder Azerbeidzjaanse heerschappij. Een nieuwe oorlog om Nagorno-Karabach ligt nog steeds op de loer. De kwestie-Karabach kan als het grootste regionale veiligheidsvraagstuk van de Kaukasus gezien worden. Beide partijen laten regelmatig oorlogszuchtige taal horen. Azerbeidzjan laat steeds vaker doorschemeren een militaire actie niet uit te sluiten. Vanwege zijn hoge olie-inkomsten heeft Azerbeidzjan de laatste jaren economische groeicijfers van rond de 20 procent en dus voldoende geld om zijn leger te versterken. Toen president Ilham Alijev op 26 juni 2008 een militaire parade afnam ter ere van de negentigste verjaardag van het Azerbeidzjaanse leger, verklaarde hij: 'Het nationale leger moet er altijd op voorbereid zijn om op ieder moment de door Armenië bezette gebieden te kunnen bevrijden.'³⁵

Tijdens zijn inauguratie op 24 oktober 2008 voor zijn tweede presidentstermijn verklaarde Alijev: 'Karabach zal nooit onafhankelijk worden. Azerbeidzjan zal dit nooit erkennen, niet over vijf jaar, niet over tien jaar, niet over twintig jaar, nooit.' Behoud van de territoriale integriteit van Azerbeidzjan bleef voor hem een absolute voorwaarde. De dag daarop antwoordde minister van Defensie Movses Akopjan van Nagorno-Karabach: 'Wij zullen een aanval van het leger van Azerbeidzjan niet afwachten en als het nodig is een preventieve aanval inzetten om een bedreiging van onze veiligheid te neutraliseren.'³⁶ Zowel Nagorno-Karabach als Armenië is een gemilitariseerde samenleving. Bij een inwonertal van 150.000 mensen heeft Karabach een leger van 15.000 man. Armenië heeft een leger van 45.000 soldaten bij een inwonertal van drie miljoen mensen.³⁷

Omdat beide partijen zich diep in de eigen loopgraven hebben ingegraven, blijft een nieuwe oorlog om de regio Nagorno-Karabach mogelijk. Daarnaast is er vanuit die loopgraven ook al lange tijd een onderhandelings-

35) Markedonov, 'Ogranitsjonnoje sotroednitsjestvo. Kommentarij k vostotsjnomoe toerne prezidenta Rossii', op: polit.ru, 10 juli 2008 (<http://www.polit.ru/analytics/2008/07/10/lez.html>).

36) Arkadi Doebnov, 'Na troich 2 nojabrja v Kremle. Medvedev zjdjot v gosti Alijeva i Sargsjana', in: *Vremja Novostej*, 29 oktober 2008.

37) Aleksandr Kolesnitsjenko, 'V teni imperii. Reporter "NI" projechal po Zakavkazjoe i vyjasnil, kak Armenija pasplatsjivajetsja za vojnoe Rossii s Groezijej', in: *Novyje Izvestija*, 26 september 2008.

proces gaande dat onder leiding staat van de zogenoemde ‘Minsk-groep’ van de OVSE, waarin Frankrijk, Rusland en de Verenigde Staten het voorzitterschap delen. Na de oorlog tegen Georgië wil Rusland echter aantonen dat het etnisch separatistische conflicten ook op vreedzame wijze kan oplossen en daarom werpt het zich op als zelfstandige intermediair in de onderhandelingen tussen Armenië en Azerbeidzjan.³⁸ In het onderhandelingsproces is er discussie over de vraag of de onderhandelingen naar een eindoplossing moeten toewerken of dat een stapsgewijs proces de beste formule is. Verder is het nog onduidelijk wat het eindresultaat van de onderhandelingen zal worden: terugkeer van Nagorno-Karabach binnen het Azerbeidzjaanse staatsverband, opgaan in Armenië of een tweestatenoplossing.

Nagorno-Karabach zelf (‘Artsach’ in het Armeens) wil het liefst een tweestatenoplossing. De minister van Buitenlandse Zaken van Nagorno-Karabach, Georgi Petrosjan, zegt hierover: ‘Ik zie niets raars in het bestaan van twee Armeense staten. Er zijn meer landen met gemeenschappelijke wortels. Kijk naar Kosovo en Albanië. De staatsvorming in Karabach is gebaseerd op een eigen identiteit, met eigen eeuwenoude wortels. Karabach heeft eeuwenlang elementen van een staat behouden. De vraag komt dan op: wat is de rol van Armenië in dit verhaal? Armenië is ruim vijftien jaar een erkende staat, met alle daarbij behorende attributen. Wij zien Armenië als de garantie voor onze veiligheid en onafhankelijkheid, want wij zijn bijna even oud.’³⁹ Volgens de Karabachers zijn ze in staat om zichzelf economisch te bedruipen, via landbouw (wijnbouw, tuinbouw en graanverbouw), winning van metalen als goud en lood, de opwekking van waterkrachtenergie en toerisme.⁴⁰ Dit duidt erop dat het proces van staats- en natievorming in de ‘niet-erkende staat’ Nagorno-Karabach ook een eigen dynamiek heeft gekregen. Karabachers zijn dus niet zonder meer gelijk te stellen aan de Armeniërs.

Er is nog een oplossing denkbaar. Trenin pleit voor grenswijzigingen en een gebiedsuitruil tussen Armenië en Azerbeidzjan, waarbij het grootste deel van Nagorno-Karabach bij Armenië komt en Azerbeidzjan in ruil voor het gebiedsverlies, van Armenië een landcorridor naar de Azerbeidzjaanse exclave Nachitsjevan krijgt.⁴¹ Maar hier lijken de Karabachers zelf niets voor te voelen.

38) Zie noot 36.

39) Simonjan, ‘Oe Karabacha net “doroznoj karty”. Glavnaja zadatsja dlja nepriznannych respoeblik – samidentifikatsija’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 29 februari 2008.

40) Vladimir Moechin, ‘Koers na sozidatelnoje stroitelstvo. V Stepanakerte rastsenivajoet peregovorny protses kak sderzjivajoetsji faktor’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 30 juni 2008.

41) Zie noot 19.

Transdnestrië

De kwestie-Transdnestrië verschilt in twee aspecten wezenlijk van de drie hierboven behandelde separatistische conflicten. Allereerst zijn de twee partijen in het conflict, Moldavië en Transdnestrië, militair te zwak om met militaire middelen hun zin door te drukken. Verder is er niet echt sprake van een etnisch of een nationalistisch conflict. In etnisch opzicht bestaan er geen 'Transdnestriërs'. De bevolking van de regio bestaat uit een mix van Moldaviërs, Russen en Oekraïners, die ieder ongeveer 30 procent van de bevolking uitmaken. Behalve als smokkelnest staat Transdnestrië ook bekend als 'sovjetreservaat'. De Russen in de regio betitelen het conflict vooral als een *clash of civilizations*. 'Langs de Dnestr loopt een historische grens. Hier is de uiterste flank van het oostelijke Slavendom, daar aan de andere oever is de Romaans-Germaanse beschaving,' aldus Dmitri Soïn, de voorzitter van de Russische beweging Proryv (Doorbraak).⁴²

De leiders van Transdnestrië waren woedend over de Georgische militaire inval in Zuid-Ossetië. In de zomer van 2006 hadden de drie niet-erkende staten Abchazië, Zuid-Ossetië en Transdnestrië het samenwerkingsverband Voor Democratie en de Rechten van Volken opgericht om de onderlinge solidariteit en samenwerking te verbeteren en hun eisen beter te kunnen verdedigen naar de buitenwereld. Voorzitter Jevgeni Sjevtsjoek van de Opperste Sovjet van Transdnestrië noemde de Georgische inval in Zuid-Ossetië 'barbaarse genocide'.⁴³

De Russisch-Georgische oorlog heeft de onderhandelingen tussen Moldavië en Transdnestrië een nieuwe duw in de rug gegeven. Ook in dit geval lijkt Rusland te willen aantonen dat het een vreedzame politieke oplossing voor een separatistisch conflict in een voormalige sovjetrepubliek kan afdwingen: het heeft zich opgeworpen als zelfstandig handelende intermediair tussen de strijdende partijen. Dit nieuwe format '2 + 1' (de twee betrokken partijen onder leiding van Rusland) staat in de onderhandelingen tegenover het oude '2 + 5', het onderhandelingsproces in Wenen, waarbij Moldavië en Transdnestrië onderhandelen onder leiding van de OVSE, Rusland en Oekraïne plus de Verenigde Staten en de Europese Unie (de laatste twee met de status van waarnemer). Het uitgangspunt voor verdere onderhandelingen kan het Kozak-memorandum uit 2003 worden. Dit memorandum is genoemd naar Dmitri Kozak, destijds Poetins presidentiële vertegenwoordiger in het Zuidelijke District van Rusland. Het plan voorzag in reïntegratie van Transdnestrië in Moldavië in een confederatief staatsverband, voortzetting van de legering van Russische troepen in Transdnestrië en het

42) Aslamova, 'Potsjemoe Rossija nikogda ne priznajot Pridnestrovje', in: *Komsomolskaja Pravda*, 23 en 24 september 2008.

43) Pavel Loekjantsjenko, 'Objedinenije nepriznannych. Pridnestrovje gotovo okozat ljoeboejoe pomosjtsj Joeznoj Osetii', in: *Vremja Novostej*, 11 augustus 2008.

recht van afscheiding voor Transdnestrië in het geval Moldavië zou opgaan in Roemenië. De Moldavische regering ging echter niet akkoord met het memorandum, omdat het te veel vrijheid aan Transdnestrië gaf. Hoewel Moldavië nog steeds niet verder wil gaan dan het verlenen van vérgaande autonomie aan Transdnestrië (het ‘Gagaöezië-scenario’), lijkt president Vladimir Voronin eerder bereid tot concessies dan zijn collega’s in Armenië en Azerbeidzjan.⁴⁴

Soms wordt er gespeculeerd over een opdeling van het zwakke en arme Moldavië tussen Rusland en Roemenië. In dat geval zou Transdnestrië, net zoals de Russische provincie Kaliningrad, een Russische exclave worden. Wat hier tegenin gaat is dat Transdnestrië anders dan Kaliningrad niet aan zee ligt en Rusland dus geen vrije toegang tot de regio zou hebben.

In de kwestie-Transdnestrië lijkt voortzetting van de status quo voorlopig het meest waarschijnlijke scenario. De belangrijkste reden is dat de betrokken partijen politiek en economisch baat hebben bij de status quo. De Moldavische politicoloog Arkadi Barbarosj zegt over het belang van de Moldavische regering: ‘Moldavië is een kunstmatig land. We bestaan pas een paar decennia. Het volk heeft geen historisch geheugen. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie gaf ons de gelegenheid een eigen staat op te bouwen, maar we kunnen niet zonder Transdnestrië. Hoe vreemd het ook mag klinken, het conflict rond Transdnestrië redde ons van het oplossen en het opgaan in Roemenië.’ En de presidentiële adviseur voor politieke vraagstukken Mark Tkatsjoek omschrijft de belangen van Transdnestrië in Moldavië als volgt: ‘Transdnestrië maakt gebruik van het feit dat Moldavië bijzondere afspraken met de Europese Unie heeft. In veel producten handelen wij met de Europese Unie zonder invoerheffingen te hoeven betalen. Alle bedrijven in Transdnestrië zijn bij ons geregistreerd en handelen met de hele wereld onder de noemer van Moldavië! Metalen, cement, textiel, cognac. Aan Chisinau betalen ze een belachelijk lage douaneheffing: 0,18 procent. Moldavië is de enige vorm van legitimatie voor Transdnestrië.’⁴⁵ In dit licht bezien zouden de zwakke erkende staat Moldavië en de relatief sterke niet-erkende staat Transdnestrië tot een ‘tweestatenoplossing’ voor hun onderlinge conflict kunnen komen.

Krim

Na de vijfdaagse oorlog ontstond de vrees dat de Russisch-Georgische strijd – buiten de bevroren conflicten om – een veelheid aan andere etnisch-

44) Marina Perevozkina, ‘Pridnestrovje bez sdatsji. Predstojasjtsjaja vstretsja Voronina i Smirmova vrjad li privedjot k proryvoe’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 24 september 2008; Marina Perevozkina, ‘Moment istiny dlja prezidenta Voronina. Pojdja naperekor Kremljoe, Kisjijnjov mozjet poterjat Pridnestrovje’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 2 september 2008.

45) Zie noot 42.

separatistische conflicten kon losmaken. In het bijzonder het mogelijke overspringen van de Russische agressie naar het Oekraïense schiereiland de Krim gold als angstscenario. Oekraïne toonde immers veel overeenkomsten met Georgië: evenals Georgië was Oekraïne door een kleurenrevolutie (de Oranje Revolutie van december 2004) sneller uit de politieke greep van Rusland geraakt, en evenals de Georgische regering van president Michail Saakasjvili streefde de Oekraïense regering van president Viktor Joesjtsjenko naar het lidmaatschap van de NAVO en de Europese Unie. Binnen het grondgebied van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) had Oekraïne 2001 samen met Georgië, Azerbeidzjan en Moldavië een eigen samenwerkingsverband opgericht, de GUAM, dat vooral gericht was tegen de Russische overheersing van het GOS. In de vijfdaagse oorlog sprak Joesjtsjenko zijn steun uit voor het belegerde Georgië. Verder was Rusland verbolgen over de Oekraïense wapenleveranties aan Georgië.

Ook mag niet vergeten worden dat Rusland een bijzondere historische en emotionele band met Oekraïne heeft. Het Kievse Rusland was ruim duizend jaar geleden de bakermat van de Russische staat en de Russisch-orthodoxe kerk. Oekraïne mag nooit NAVO-gebied worden, vinden veel Russen.

Bovendien leeft ook in Oekraïne een grote Russische minderheid, die Rusland als drukmiddel kan gebruiken voor beïnvloeding van de Oekraïense politiek. In de geopolitieke strijd tussen Rusland en het Westen is Oekraïne een verdeeld land: ten westen van de Dnepr is de bevolking Oekraïens-nationalistisch en pro-westers, ten oosten van de rivier is de bevolking in meerderheid pro-Russisch. Deze verdeeldheid kwam ook in de beoordeling van de vijfdaagse oorlog weer naar voren. Terwijl in het westen van het land twee derde van de bevolking het Russische leger in de oorlog tegen Georgië als agressor betitelde, vond twee derde van de bevolking in het oosten dat het Russische leger optrad als vredesmacht.⁴⁶

Binnen het pro-Russische deel van Oekraïne neemt het schiereiland de Krim een bijzondere positie in; hier leven 900.000 etnische Russen, ruim 70 procent van de bevolking. Bovendien is de stad Sebastopol de thuishaven van de Russische Zwarte-Zeevloot. Historisch gezien heeft de Krim een Russisch karakter. In 1783 werd het gebied door het Russische Rijk veroverd, en sinds dat jaar ligt de Zwarte-Zeevloot in de haven van Sebastopol. Pas in 1954 kwam het Russische schiereiland bij Oekraïne. Het besluit, genomen door partijleider Nikita Chroesjtsjov, was bedoeld als blijk van broederschap tussen het Russische en Oekraïense volk. In 1954 kon niemand bevroeden dat Oekraïne eens een onafhankelijke staat zou worden. De huurovereenkomst met Rusland betreffende de legering van de Zwarte-Zeevloot loopt tot 2017. Momenteel zegt de Oekraïense regering de huurovereenkomst niet te zullen

46) Svetlana Gamova, 'Vostok i Joeg protiv Zapada i Tsentra. Joezjnaja Osetija podtverdila razdelenije Oekrainy po printsipoe odnosjenija k Rossii', in: *Nezavisimaja Gazeta*, 26 augustus 2008.

verlengen en treft Rusland voorbereidingen om de Zwarte-Zeevloot naar de Russische havenstad Novorossijsk te verplaatsen.

De Russische bevolking van de Krim laat de laatste tijd steeds luider separatistische geluiden horen, dat wil zeggen afscheiding van Oekraïne en opgaan in de Russische Federatie. Omdat de Krim aan zee ligt, stellen de Krim-Russen dat het model van de exclave Kaliningrad voor de Krim ook toepasbaar is. Het separatisme op de Krim zou in het ernstigste geval tot een grote regionale oorlog kunnen leiden. NAVO-lidmaatschap van Oekraïne zou voor Rusland als de vlam in de pan kunnen werken.

Russische Federatie

Als reactie op het Russische gestook op de Krim zette de Oekraïense politicoloog Igor Losev op een rijtje welke separatistische kwesties de territoriale eenheid van de Russische Federatie zouden kunnen bedreigen. Hij onderscheidt twee categorieën. ‘Ten eerste is er separatisme onder de etnisch niet-Russische volken van “niet-Russisch Rusland” denkbaar, dus onder de Turkse, Mongoolse, Kaukasische en Fins-Oegrise volken die daar wonen. Als je bedenkt dat de autonome gebieden ongeveer de helft van het territorium van de Russische Federatie beslaan, wordt de situatie erg interessant...’ Voor het (opnieuw) ontstaan van concrete separatistische strevingen noemde hij de autonome republieken Tsjetsjenië, Ingoesjetië, Dagestan, Karatsjajev-Tsjerkessië, Kabardino-Balkarië, Adygeja, Tatarstan, Basjkortostan, Tsjoevasjië, Jakoetië en Tyva (Toeva). Maar daarnaast kan Losev zich ook separatisme onder etnische Russen voorstellen, want volgens hem is het Russische volk niet zo’n monoliete eenheid als door Moskou wordt gepresenteerd. Russisch separatisme binnen Rusland zou volgens hem kunnen ontstaan in de exclave Kaliningrad, in de Oeral (in de vorm van het streven naar een Oeral-republiek), Siberië en onder kozakkengemeenschappen langs de zuidelijke Russische landsgrenzen. Losev: ‘Rusland mag zich gelukkig prijzen dat op zijn grondgebied niemand zo actief aan separatistische projecten werkt als het zelf doet op het grondgebied van aangrenzende staten. De resultaten zouden opzienbarend zijn.’⁴⁷

Nu is Rusland natuurlijk een sterke staat, waarbinnen niet-Russische volken niet snel afscheiding wensen of een militaire strafexpeditie zoals die tegen Tsjetsjenië over zich af willen roepen. De Russische media berichten niettemin regelmatig over nationalistische en separatistische oprispingen onder de volken van autonome regio’s, maar die zijn te klein om de leiders in Moskou te verontrusten en worden ook onderdrukt door de politieke leiders van deze gebieden zelf, die zich onder Poetin netjes aan de orders uit Moskou

47) Igor Losev, ‘Tak li oezj jedina “nedelimaja” Rossija?’, in: *Oekraïnskaja Pravda*, 2 september 2008 (<http://www.insomi.ru/translation/243713.html>).

houden. Maar mocht de Russische Federatie om wat voor reden dan ook ernstig verzwakken, dan zou dit imperium toch aan separatisme ten onder kunnen gaan of aan de randen kunnen afbrokkelen. Zo zullen de Russen altijd moeten twifelen aan de loyaliteit van de boeddhistische, aan Mongolië grenzende autonome republiek Tyva. En in het bijzonder de Kaukasus blijft een potentieel kruitvat, waarin etnisch separatisme altijd weer de kop op zal steken op momenten dat de Russische staat tekenen van ernstige verzwakking vertoont.

4 De rol van Rusland

In de problematiek van de etnisch separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie neemt Rusland een bijzondere positie in: het treedt op als bemiddelaar, maar ook als betrokken partij door zich in verschillende conflicten op te werpen als beschermheer of sympathisant voor een van de partijen. In de kwesties-Abchazië en -Zuid-Ossetië heeft Rusland deze spagaat niet meer kunnen volhouden en is het voluit partij geworden. Dit heeft de geloofwaardigheid van Ruslands rol als vredesstichter dan wel vredeshandhaver in andere separatistische kwesties ernstig ondermijnd.

Rusland kan bovengenoemde dubbelrol spelen dank zij zijn dubbele status van belangrijkste regionale grootmacht én erfgenaam van het machtscentrum van het oude sovjetimperium. De dubbele status leidt ertoe dat Rusland meent de andere landen van de voormalige Sovjet-Unie (min de drie Baltische staten) tot zijn natuurlijke en exclusieve invloedssfeer te mogen rekenen. Als deze landen, al dan niet onder invloed van externe factoren, als kikkers uit de Russische geopolitieke emmer van het zogenoemde ‘nabije buitenland’ willen springen, voelt Rusland zich genoodzaakt en gerechtvaardigd om in te grijpen.

Rusland bezet een spilpositie in zowel de ontbranding als de oplossing van separatistische conflicten op het grondgebied van de voormalige Sovjet-Unie. Een extra complicerende factor is dat Rusland zelf ook nog een multinationalaal imperium is, waardoor separatistische conflicten in het nabije buitenland hun weerslag kunnen hebben op Ruslands eigen territoriale integriteit.

In dit hoofdstuk wordt de bijzondere positie van Rusland in de problematiek van de etnisch separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie in twee paragrafen behandeld. Eerst wordt de politieke en intellectuele discussie die in Rusland zelf over deze conflicten gevoerd wordt, behandeld. Vervolgens wordt beschreven hoe Rusland de separatistische conflicten in zijn beleid ten aanzien van het ‘nabije buitenland’ benadert.

Politieke en maatschappelijke discussie

De politieke discussie in Rusland over de separatistische conflicten heeft een sterk defensief karakter: er wordt vooral op ontwikkelingen gereageerd, in plaats van zelf veranderingen op gang te brengen. De laatste jaren waren er twee belangrijke ontwikkelingen waarop Rusland zich genoodzaakt zag te reageren. De eerste waren de kleurenrevoluties, dan wel de dreiging daarvan, in enkele voormalige sovjetrepublieken en hun daarop volgende koersverlegging naar integratie in westerse organisaties als de NAVO en de Europese Unie, en hun losmaking uit de Russische invloedssfeer. Het uitbreken van een kleurenrevolutie binnen Rusland, zoals de Oranje Revolutie in Oekraïne in 2004, is – hoe onwaarschijnlijk dit ook mag lijken – een angstbeeld van de Russische politieke elite.

De tweede belangrijke gebeurtenis was de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo op 17 februari 2008 en de erkenning daarvan door de westerse wereld. Rusland is een sterke verdediger van het principe van behoud van de territoriale integriteit van een land, zoals dit in het internationale staatsrecht gegarandeerd wordt. In een interview op 3 juni 2007 met een pool van journalisten van grote Europese kranten verklaarde toenmalig president Poetin over het Russische standpunt in de discussie betreffende de mogelijke onafhankelijkheid van Kosovo:

‘Wij zijn voor dialoog en de naleving van het internationale recht, dat respect voor de territoriale integriteit van staten betekent. Als we besluiten om het recht op etnische zelfbeschikking voorrang te geven, dan moeten we dat overal in de wereld doen, vooral in Zuid-Ossetië, Abchazië en Transdnestrië. In het Westen zal zo’n besluit separatisme losmaken. Kijk naar Schotland, Catalonië en Baskenland... Ik denk dat een Europees land als Servië niet moet worden vernederd door het op de knieën brengen.’⁴⁸

Dmitri Trenin onderscheidt in de discussie over de buitenlandse politiek in postcommunistisch Rusland twee denkscholen, die aansluiten bij de eeuwenoude discussie tussen de *zapadniki* (*zapad* = westen) en de slavofielen

48) Op. cit. in Predrag Simic, ‘Kosovo, Serbia and Russia’, in: *Russian Analytical Digest*, 2008, nr. 39, blz. 7.

over de positie van Rusland in de wereld. De eerste school pleit voor integratie van Rusland in westerse structuren om het land te moderniseren en mee te laten gaan in de mondiale trend van globalisering. De tweede school is de ‘Euraziatische’, die Rusland als een land met een bijzondere beschaving ziet en de leidende macht in het centrum van het Euraziatische continent. De Euraziatische school is antiwesters, vooral anti-Amerikaans, en denkt sterk in ‘negentiende-eeuwse’ geopolitieke termen, dat wil zeggen in invloedssferen en het aanleggen van geopolitieke bufferzones rond Rusland. Dit Eurazianisme is Russisch nationalisme met imperialistische trekken.⁴⁹ Een recente illustratie hiervan zijn de volgende woorden van Aleksandr Prochanov, hoofdredacteur van het Russisch-nationalistische weekblad *Zavtra*: ‘Na de gebeurtenissen in de Kaukasus en de erkenning van de twee kleine republieken is een terugkeer naar de traditionele imperiale context van de Russische geschiedenis actueel geworden. In dit verband verenigt Rusland ruimte, volken, culturen en etnische entiteiten om zich heen, om zo een stevige geopolitieke architectuur voor zijn belangen te creëren.’⁵⁰

In de eerste helft van de jaren negentig, onder president Jeltsin, was de prowesterse ‘integratie’-school dominant, maar in de tweede helft, onder minister van Buitenlandse Zaken Jevgeni Primakov, kwam de Euraziatische school sterk terug. Na Jeltsin moedigde president Poetin vooral vanaf 2004, nadat zich in Georgië en Oekraïne de kleurenrevoluties hadden voltrokken, het Russische nationalisme aan als de leer die het ‘ideologisch vacuüm’ sinds de ondergang van het communisme moest opvullen. In de politieke en intellectuele discussie over het buitenlands beleid van Rusland is ‘ouderwets’ grootmachtsdenken weer dominant.

Sinds het aantreden van president Poetin in 2000 kunnen de politieke leiders op grote steun onder de bevolking rekenen. In de politieke en maatschappelijke discussie over het Russische beleid met betrekking tot etnisch separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie bestaat dan ook grote eensgezindheid. Begripvolle geluiden voor de positie van de Georgische president Michail Saakasjvili zijn in Rusland zeker sinds de oorlog volledig verdwenen. Iedereen toonde begrip voor het militaire antwoord op de inval van het Georgische leger in Zuid-Ossetië. De meeste Russische opinies zijn antiwesters en nationalistisch, al zijn er wel verschillen in gradatie. De zittende machthebbers vindt men vaker in het gematigder kamp.

In de imperiale traditie past bijvoorbeeld ook een hernieuwde rol voor de kozakkengemeenschappen, die in de tsaristische tijd vanaf tsaar Peter de Grote (1672-1725) belangrijk waren in de verdediging van de zuidelijke grenzen van het Russische rijk. Zo bood ataman Nikolaj Kozytsin van de

49) Dmitri Trenin, *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC en Moskou 2002, blz. 301-330.

50) Zie noot 42.

Don-kozakken in augustus 2008 tien- tot vijftienduizend vrijwilligers aan voor de verdediging van Zuid-Ossetië. Zuid-Ossetië wilde vlak voor de oorlog bij monde van Anatoli Barankevitsj, voorzitter van de Veiligheidsraad van Zuid-Ossetië, wel ingaan op dit aanbod en de kozakken de status van Zuid-Ossetse soldaten geven en hen bewapenen uit het eigen wapenarsenaal: 'De kozakken zullen niet tegen Georgië vechten. Zij zullen de eer en de waardigheid van de burgers van Rusland in Zuid-Ossetië beschermen.'⁵¹

Onder de Russische politieke partijen werd de oorlog tegen Georgië en de erkenning van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië uiteraard gesteund door de regeringspartij Verenigd Rusland, die 315 van de 450 zetels in de Doema bezet. Ook partijleider Gennadi Zjoeganov van de oppositionele Communistische Partij van de Russische Federatie (KPRF) vond de erkenning 'de enig juiste beslissing'. Partijleider Sergej Mironov van het sociaal-democratische Rechtvaardig Rusland (SR) reageerde in gelijklopende bewoordingen. Het imperialistische heethoofd Vladimir Zjirinovski, leider van de Liberaal-Democratische Partij van Rusland (LDPR), reageerde tamelijk gematigd en vond de erkenning een gedwongen Russische reactie op het verzoek van de Abchazen en de Zuid-Osseten. Alleen liberale oppositiepartijen als Jabloko en de toen nog bestaande Unie van Rechtse Krachten (SPS) lieten enkele kritische geluiden horen. Zij zijn tegen de 'zelfisolatie' van Rusland in de wereld, die volgens hen volgt uit Ruslands erkenning van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië. Liberale partijen zijn echter sinds de parlementsverkiezingen van december 2007 niet meer in de Staatsdoema vertegenwoordigd.⁵² Het Russische parlement is daarom radicaler dan de regering in de verdediging van de Russische positie inzake de separatistische conflicten.

Voorts is het ook geen verrassing dat de Russische leiders in het conflict in zeer grote mate worden gesteund door de publieke opinie in Rusland, zoals blijkt uit opiniepeilingen die na de Russisch-Georgische oorlog zijn gehouden. Onder de Russen steunde 78 procent de militaire reactie op de Georgische inval in Zuid-Ossetië, 13 procent was tegen en 7 procent had geen mening. Het vertrouwen in president Medvedev en premier Poetin bleek na de oorlog nog verder toegenomen; beiden wonnen 3 procentpunt en bereikten een vertrouwenssteun van respectievelijk 73 en 83 procent. Gevraagd naar de schuldige van de militaire strijd in Zuid-Ossetië noemde 54 procent de regering van Georgië, 21 procent de regering van de Verenigde Staten, 1 procent die van Rusland, 1 procent de regering van Zuid-Ossetië en 12

51) Maria Bondarenko en Ivan Sas, 'Sjasjki nagolo. Donskije kazaki gotovjatsja vojevat v Joeznoj Osetii', in: *Nezavisimaja Gazeta*, 6 augustus 2008.

52) Ksenija Veretennikova, "'My vidim likovanije i radost". Rossijskije partii po-raznomoe otneslis k priznanijoe Rossijej nezavisimosti Joeznoj Osetii i Abchazii', in: *Vremja Novostej*, 29 augustus 2008.

procent vond 'alle betrokken regeringen' schuldig. Drie procent noemde anderen en 8 procent had geen mening.⁵³

Als gevolg van de officiële promotie van het Russische nationalisme wordt de visie van veel Russen op het buitenland beheerst door antiwesters vijanddenken. De afkeer richt zich in het bijzonder tegen de Verenigde Staten en de eigen buurlanden die als de grootste bondgenoten van de Amerikanen worden gezien: Georgië, Oekraïne en de drie Baltische staten. De grootste vrienden van Rusland zijn volgens de Russen achtereenvolgens Wit-Rusland, China, Duitsland, Armenië, Frankrijk en Italië.⁵⁴ In september 2008 had 67 procent van de Russen een negatieve opinie over de Verenigde Staten en 23 procent een positieve. Over de Europese Unie dachten de Russen beduidend minder slecht: 39 procent had een negatieve opinie; 45 procent een positieve.⁵⁵

De hardere en sterker antiwesterse buitenlandse politiek tijdens Poetins bewind wordt vaak uitgelegd als een schreeuw om respect en een oproep aan het buitenland om meer rekening te houden met de geopolitieke belangen van Rusland. Rusland wil zijn positie als de leidende regionale grootmacht in de voormalige Sovjet-Unie benadrukken en richt zich steeds feller en agressiever tegen zaken die dit herstel bedreigen, zoals de groeiende westerse invloed in de regio sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en het mogelijke NAVO-lidmaatschap van voormalige sovjetrepublieken. Ook de Russische omgang met separatistische conflicten moet in dit licht worden gezien. Rusland vocht in de vijfdaagse oorlog niet alleen tegen Georgië, maar indirect ook tegen de NAVO.

De gevoelde bedreiging van Ruslands leidende positie in zijn 'nabije buitenland' leidde tot het ontstaan van een omsingelingscomplex: Rusland zou sinds het einde van de Sovjet-Unie steeds sterker omsingeld en teruggedrukt worden door vijandige buitenlandse machten, in het bijzonder de Verenigde Staten en zijn bondgenoten en de NAVO. Een belangrijke vertolkster van de omsingelingsgedachte is de historica Natalja Narotsjnitskaja, hoofd van de Parijse afdeling van het Russisch Instituut voor Democratie en Samenwerking, dat in 2007 werd opgericht als Russisch antwoord op de westerse democratiebevordering binnen de eigen grenzen en dat als taak kreeg in diverse westerse landen de democratie te bewaken. In een interview tijdens de Russisch-Georgische oorlog verklaarde Narotsjnitskaja: 'Wat er tegenwoordig langs de grenzen van Rusland gebeurt, is een herhaling van de eeuwenlange druk die het Russische imperium ondervond van de kant van het Westen. Deze druk richt zich vooral op de zee grenzen. Het Balticum

53) 'Russian Public Opinion on the Conflict', in: *Russian Analytical Digest*, 2008, nr. 45, blz. 17-26.

54) Marjam Magomedova, 'Kto ne s nami, tot protiv nas? Rossijane nazvali sojoeznikov i "vragov" nasjej strany', in: *Novyje Izvestija*, 18 juni 2008.

55) 'Impervious To war, Inflation, And Foreign Barbs, Russian Pride Grows', internetnieuwsdienst van Radio Free Europe/Radio Liberty, 23 september 2008.

en de Zwarte Zee. Het Balticum hebben we al verloren door onze willoze houding van begin jaren negentig. Dat zit nu in de NAVO.’ Vanuit Georgië en Oekraïne zou volgens Narotsjnitskaja nu ook de Zwarte Zee-regio aan de beurt zijn: ‘Voor Rusland zou een vertrek uit deze regio het einde van zijn grootmachtstatus betekenen. Bovendien geeft deze regio toegang tot de mondiale energiebronnen, de zogenoemde mondiale ellips van energie of koolwaterstof. Dus als we de geografie van de druk op Rusland en de geografie van de geprovoceerde conflicten langs de grenzen bekijken, zien we een duidelijke wens om Rusland naar het noordoosten van het continent weg te drukken, in de richting van de toendra. Maar nu is het klaar, we hebben genoeg geduld en lang genoeg op gezond verstand en het rekening houden met onze belangen gewacht.’⁵⁶

Een uitvloeisel van het omsingelingscomplex is complotdenken. Zo meende ‘Kremlin-politicoloog’ Sergej Markov dat de Georgische aanval op Zuid-Ossetië uit de koker kwam van de Amerikaanse vice-president Dick Cheney, om zo John McCain in de strijd om het Amerikaanse presidentschap te helpen via ‘het ontketenen van een virtuele Koude Oorlog’.⁵⁷ Markov werd in deze door niemand minder dan premier Poetin gesteund in zijn interview met CNN: ‘Als mijn vermoedens onderbouwd worden, dan ontstaat de verdenking dat iemand in de Verenigde Staten dit conflict speciaal aanmoedigde om de omstandigheden te verscherpen en een voorsprong te scheppen in de concurrentiestrijd voor een van de kandidaten in de strijd om het presidentschap van de Verenigde Staten.’ Toen de interviewer zijn verwondering over deze complottheorie uitsprak, antwoordde Poetin: ‘Het verbaast mij dat het u verbaast wat ik zeg. Het ligt er toch dik bovenop.’⁵⁸

Een tweede complex is een minderwaardigheidscomplex. Als Rusland niet had gereageerd op de Georgische inval in Zuid-Ossetië, zou het land zich opnieuw zwak betoond hebben. ‘Nu voelt Rusland zich een overwinnaar, ondanks zijn groeiende isolement, en een meerderheid van de bevolking steunt de politiek van de harde lijn,’ stelt de islamoloog en buitenland-deskundige Aleksej Malasjenko.⁵⁹

In het andere grote twistpunt, de kwestie-Kosovo, maakte de westerse erkenning van de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring een discussie los over het criterium waaraan besluiten over separatistische conflicten worden getoetst. Is het een staatsrechtelijke of een politieke beslissing? Was Kosovo een precedent voor politieke beslissingen of een uitzondering op de internationale staatsrechtelijke praktijk? In een beschouwing over deze vragen

56) ‘Doktor istoritsjeskich naoek Natalja Narotsjnitskaja: “Groezija bez Abchazii i Joezinoj Osetii nikomoe na zapade ne noezjna!”’, in: *Komsomolskaja Pravda*, 13 augustus 2008.

57) Engelse vertaling via de internetnieuwsdienst *David Johnson’s Russia List*: Sergej Markov, ‘When we say Saakashvili, we mean McCain’, in: *Izvestija*, 13 augustus 2008.

58) Zie noot 8.

59) Aleksei Malashenko, ‘From Confrontation To Dialogue’, internetnieuwsdienst Radio Free Europe/Radio Liberty, 21 augustus 2008.

vindt de arabist Aleksandr Aksenjonok, die in de periode 1995-1998 voor het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken de speciale afgezant voor Bosnië-Herzegovina was, 'alle verwijzingen naar de "uniciteit" van de kwestie-Kosovo niet overtuigend'. En hoewel Rusland een overtuigd aanhanger van de voorrang van het principe van behoud van de territoriale integriteit is, vindt Rusland dit recht in het geval van Georgië 'niet absoluut'. Aksenjonok erkent dat er in de wereld interetnische problemen zijn waarin het verlenen van onafhankelijkheid aan een etnische minderheid 'meer in overeenstemming is met de historische realiteit dan het behoud van de onzekere status als een niet-erkende staat'. Aksenjonok: 'De interetnische conflicten in Kosovo, Abchazië en Zuid-Ossetië vallen allemaal in deze categorie. De verantwoordelijkheid voor de situatie die is ontstaan, ligt uiteindelijk bij de centrale regeringen die hun burgers vervreemd hebben door hun arrogante en chauvinistische politiek. Het belangrijkste criterium in deze zou een internationale consensus over de legitimiteit van de afscheiding van etnische minderheden moeten zijn, gebaseerd op algemeen erkende democratische en humanitaire standaarden.'⁶⁰

Zijn er in Rusland dan helemaal geen kritische geluiden te horen over de behandeling van de etnisch separatistische conflicten in Georgië? Die zijn er wel, met name onder politieke en militaire commentatoren, maar ze hebben allemaal betrekking op de uitvoering en de presentatie (propaganda) naar de buitenwereld. De islamoloog Malasjenko vindt de erkenning van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië meteen na de oorlog te snel: 'We hadden deze erkenning beter nog even in de achterzak kunnen houden.'⁶¹ Hij wordt in deze gesteund door de politicoloog en Kaukasus-kenner Markedonov: 'Het was volgens mij voldoende geweest om een garantie te geven voor de veiligheid van Abchazië en Zuid-Ossetië. Alle problemen in onze buitenlandse politiek vloeien voort uit het feit dat we niet op tijd kunnen stoppen. (...) Dit is een confrontatie met het Westen die wij niet kunnen gebruiken. (...) Wanneer hebben de Amerikanen de onafhankelijkheid van Kosovo erkend? Niet in 1999!'⁶²

De journalist Pavel Felgenhauer, gespecialiseerd in militaire zaken, waarschuwt Rusland de onenigheid met het Westen niet te laten uitlopen op een nieuwe Koude Oorlog. Dit zou volgens hem zelfoverschatting zijn. Hij verwijst naar de uitspraak van president Medvedev, die na de oorlog met Georgië verklaarde een nieuwe Koude Oorlog niet te vrezen, omdat 'we deze ook wel overleven'. Felgenauer herinnert Medvedev eraan dat de Sovjet-Unie de Koude Oorlog in ieder geval niet heeft overleefd. 'Als resultaat zullen alle

60) Alexander Aksenyonok, 'Self-Determination: Between Law and Politics', in: *Russia in Global Affairs*, januari-maart 2007 (<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/18/1087.html>).

61) "'De-fakto eto vsjo oezje nasje". Rossijskije eksperty o priznanii nezavisimosti Joezjnoi Osetii i Abchazii', in: *Vremja Novostej*, 26 augustus 2008.

62) Ibidem.

pogingen om het land te moderniseren en een innovatieve economie te ontwikkelen, onmogelijk worden.⁶³

Ook is er in Rusland wel enige kritiek op het antiwesterse vijanddenken. De socioloog Aleksej Levinson, opinieonderzoeker van het Levada-centrum, vindt het een 'primitivisering' van de internationale verhoudingen. 'De gedachte is: wij zijn omringd door vijanden. Deze vijanden worden ingedeeld in enkele categorieën, maar er bestaat één hoofdvijand, en in deze rol komen telkens opnieuw de Verenigde Staten terecht. De Verenigde Staten hebben satellieten, marionetten, waarmee wij strijd voeren.' Rusland zal het niet op een Derde Wereldoorlog laten uitlopen, aldus Levinson, maar in kleine militaire conflicten als die tegen Georgië houdt het de maatschappelijke gelederen gesloten en hebben ze dus ook een binnenlands politieke functie. 'Ik moet concluderen dat ons politieke systeem maar heel kort kan bestaan zonder zo'n soort oorlog.'⁶⁴

Tot slot is er in Rusland verbazing over hoe snel het land in het conflict met Georgië de propagandaoorlog verloor. Terwijl Georgië de oorlog was begonnen, concentreerde het ongenoegen in het Westen zich al snel op de harde tegenreactie van Rusland. Waarom wordt Rusland niet geloofd en Georgië wel, zo vroeg de militaire journalist Aleksandr Golts zich af. Zijn antwoord is de Russische overreactie met het bombarderen van de Georgische regio's buiten Zuid-Ossetië. Door de associatie met eerdere 'agressieve' beleidsdaden op buitenlandspolitiek gebied werd Rusland ook nu weer als agressor gezien. In de oorlog met Georgië behaalde Rusland een militaire overwinning, maar leed het een diplomatieke nederlaag.⁶⁵

Een propagandistische overreactie was ook de stelling van de Russische NAVO-ambassadeur Dmitri Rogozin, die in *NRC Handelsblad* verklaarde dat de Georgische inval voor Rusland dezelfde psychologische betekenis had als 11 september voor de Amerikanen.⁶⁶ Dit werd ook beweerd door politiek commentator Vjatsjeslav Nikonov in het dagblad *Izvestija* van 3 september 2008. Dit zijn natuurlijk onzinnige en haast schandalige vergelijkingen, die de geloofwaardigheid van het Russisch buitenlands beleid in westerse ogen ernstig ondermijnen. Voor de Amerikanen kwam '9/11' totaal onverwacht; '8/8' voor de Russen niet. Rusland is ook niet in zijn politieke en economische centrum aangevallen. Dit was ook de mening van de historicus en politicoloog Aleksandr Janov: 'Stelt u zich eens voor dat terroristen vier Russische

63) Pavel Felgenhauer, "“Filatelistov” loetsjsje ne zlit. V sloetsjaje choldnoj vojny Rossii proigrajat NATO namnogo bystreje, tsjem SSSR", in: *Novaja Gazeta*, 1 september 2008.

64) Ljoebov Boroessjak, "“Obmena jadernymi oedarami ne zjdoet, a perspektiva tlejoesjtsjich konfliktov ne bojatsja”. Intervjoe s Aleksejem Levinsonom", op: polit.ru, 15 augustus 2008 (http://www.polit.ru/institutes/2008/08/14/rossija_groezija.html).

65) Engelse vertaling via de internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*: Aleksandr Golts, 'Why is Russia Not Believed?', in: *Jezjednevny Zjoernal*, 12 augustus 2008.

66) Petra de Koning, "“De Georgische inval is onze 11 september”", in: *NRC Handelsblad*, 27-28 september 2008.

lijntoestellen kaapten, waarvan er twee de wolkenkrabber van de Moskouse Staatsuniversiteit op de Mussenheuvels binnen vlogen, onder de brokstukken studenten begraving, een derde vliegtuig het Russische Pentagon op de Arbat zou verwoesten en een vierde neerstortte in het district van het Jaagpad (waar de Staatsdoema staat – RD).⁶⁷

Separatistische conflicten en ‘nabije buitenlandse politiek’

In het overzicht in hoofdstuk 3 van mogelijke oplossingsrichtingen voor etnisch separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie was Rusland vóór de oorlog tegen Georgië aanhanger van het behoud van de status quo in deze kwesties. Rusland had verschillende redenen om vóór de status quo en daarmee vóór conflictpreventie te zijn: het land had geen trek in nieuwe etnische conflicten in de eigen geopolitieke achtertuin; de status quo gaf ruimte om in de betreffende voormalige sovjetrepublieken invloed te blijven uitoefenen; de relaties met het Westen werden niet extra belast; en behoud van de status quo ontmoedigde separatistische neigingen binnen de Russische Federatie zelf.⁶⁸

Maar ook zonder de voordelen voor Rusland van een status quo, zou behoud van de bestaande toestand volgens Markedonov vooralsnog het beste scenario zijn geweest. Geen oplossing – vanwege de voortdurende status quo – was volgens hem te prefereren boven een slechte oplossing door ontgooiing. Beter was het, volgens hem, op werkbare compromissen te wachten. Op de dag van het uitbreken van de Russisch-Georgische oorlog, verscheen een stuk van zijn hand over de ‘dreigende ontgooiing’ waarin hij stelde: ‘De ontgooiing van bevroren geschillen om de krachtsverhoudingen te veranderen is een veel slechter scenario dan het behoud van de status quo. Veel liever “bevroren conflicten” dan een ontgooiing door een *Blitzkrieg*. (...) Hoe ongewenst het behoud van de status quo ook mag lijken, een andere variant (indien er geen basis voor compromissen bestaat) is voorlopig niet in zicht. Niettemin kan 2008 ernstige bedreigingen voor deze variant brengen.’⁶⁹

Vóór de oorlog met Georgië verwachtte Markedonov dat Rusland tot het uiterste zou gaan in zijn steun aan de separatistische regio’s in Georgië en Moldavië, maar hun volledige onafhankelijkheid daarentegen niet zou steunen. Hij noemde dit Russische beleid ‘institutionele erkenning’.⁷⁰ Een onderdeel van dit beleid was het uitdelen van Russische paspoorten aan de inwoners van de betreffende drie niet-erkende staten. Dit zou de Russische

67) Aleksandr Janov, ‘Postjemoe my proigrali?’, in: *Nezavisimaja Gazeta*, 15 oktober 2008.

68 Zie noot 17.

69) Sergej Markedonov, ‘Oegroza “razmorozki”’, op: polit.ru, 8 augustus 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/01/10/newyear.html>).

70) Zie noot 17.

regering een extra reden tot beïnvloeding geven, onder het mom van ‘de bescherming van Russische staatsburgers’.

Vergelijkbaar beleid werd voorzien door de historica Natalja Fedoelova in het maandblad *Mirovaja Ekonomika i Mezjdoenarodnyje Otnosjenija* (Wereld-economie en Internationale Betrekkingen) dat als wetenschappelijke denktank voor het buitenlands beleid van Rusland fungeert. Erkenning van de onafhankelijkheid van de separatistische regio's zou volgens haar de hele westerse wereld tegen Rusland in het harnas jagen. ‘Voor Moskou staan beperktere opdrachten: de strijdende partijen tot een compromis bewegen waar dit mogelijk is, en nieuwe oorlogen tegengaan in die gevallen waar op een compromisregeling niet gerekend hoeft te worden.’ Zij kon zich maar één situatie voorstellen waarin Rusland zich gerechtigd zou zien om actief op te treden, namelijk als antwoord op militair geweld.⁷¹

Anders dan in de westerse media vaak wordt voorgesteld was Rusland daarom niet echt blij met de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië. Rusland had liever gezien dat beide gebieden deelrepublieken van Georgië waren gebleven, maar dit was niet meer mogelijk.

Waarom houdt Rusland zich het recht voor om de voormalige sovjetrepublieken, ‘het nabije buitenland’, tot zijn exclusieve invloedssfeer te rekenen? Naast de eerder genoemde geopolitieke en geo-economische uitgangspunten van het ‘Euraziatische’ denken in de buitenlandse politiek en de imperiale historische traditie van het land, is een derde belangrijke reden de bescherming van etnische Russen, Russische staatsburgers en de Russische taal in deze landen. Deze landen behoren tot de ‘Russische wereld’, aldus de antropoloog Valeri Tisjkov, ‘een transnationale gemeenschap (...) die wordt verenigd op basis van betrokkenheid bij een bepaalde staat en loyaliteit jegens zijn cultuur’. Ook voor landen als Spanje en Engeland gaat deze formule op, aldus Tisjkov.

Over de hele wereld zijn er 147 miljoen mensen die het Russisch als eerste taal gebruiken en nog eens 113 miljoen voor wie het Russisch de tweede taal is. In 2004 woonden er buiten de Russische Federatie in de voormalige sovjetrepublieken 17.842.200 etnische Russen, voor wie het Russisch de eerste taal was. (Overigens was dit aantal in 1989, vlak vóór het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, nog 29,4 procent hoger, namelijk 25.290.000 etnische Russen.) Daarnaast heeft ook een meerderheid van de niet-Russen in de voormalige sovjetrepublieken een actieve of passieve beheersing van het Russisch. Dit percentage loopt uiteen van 50 procent van de bevolking in Litouwen tot 96 procent van de inwoners van Wit-Rusland. Tisjkov vindt het volledig gerechtvaardigd dat Rusland in de meeste van deze republieken de eis stelt dat het Russisch de status van tweede officiële staatstaal krijgt. Zo niet, dan moet gestreefd worden naar autonomie van die

71) N. Fedoelova, “‘Zamorozjennye’ konflikt y v SNG i pozitsija Rossii”, in: *Mirovaja Ekonomika i Mezjdoenarodnyje Otnosjenija*, 2008, nr. 1, blz. 67.

gebieden waarin de Russen de meerderheid vormen, zoals het oosten van Oekraïne, het noorden van Kazachstan en het noordoosten van Estland. Tisjkov behandelt cultuur- en taalbeleid zelfs als een imperialistisch wapen: 'Ik ondersteun van harte de mening dat de Russen zich in de loop van vele eeuwen het oosten van Oekraïne, de Krim en het noorden van Kazachstan niet hebben toegeëigend om nu de Russische wereld in te krimpen via zogenoemde repatriëring. De Russische wereld is groter dan het huidige Rusland.'⁷²

Russisch etnisch separatisme en Russisch imperialisme kunnen elkaar dus in sterke mate aanvullen. In Rusland bestaat in principe de staatsrechtelijke mogelijkheid dat gebieden als de door Tisjkov genoemde bij de Russische Federatie kunnen worden getrokken. In 2001 werd een wet aangenomen die bepaalde dat nieuwe gebieden in de Russische Federatie opgenomen kunnen worden, waaronder gebieden die niet direct aan Rusland grenzen. In de wet worden wel zware voorwaarden gesteld, zoals instemming van de regering van het land waaruit zo'n regio afkomstig is en het houden van een landelijk referendum in Rusland, maar de wet zou versoepeld kunnen worden.⁷³

Terug naar de oorlog tegen Georgië en de daarop volgende erkenning van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië. President Medvedev beargumenteerde de erkenning als volgt: 'Dit besluit werd niet lichtvaardig genomen en ook de gevolgen zijn grondig overwogen. Maar alle mogelijke uitkomsten moesten worden afgezet tegen het nuchtere besef van de situatie – de geschiedenis van het Abchazische en Ossetische volk, hun vrijelijk geuite wens tot onafhankelijkheid, de tragische gebeurtenissen van de laatste weken en de internationale precedentes voor een dergelijke stap.'⁷⁴ Rusland heeft dus de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo als precedent betiteld voor zijn recht om eenzijdig de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië te erkennen. Rusland heeft sterk de neiging om in wederzijdse onenigheden met het Westen, in het bijzonder de Verenigde Staten, de tegenstander koekjes van eigen deeg te verkopen. Zoals het Westen de onafhankelijkheid van Kosovo als eenmalige en unieke gebeurtenis presenteerde, zo lijkt Rusland de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië als een eenmalig besluit te willen verkopen. Zowel president Medvedev als minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov verklaarde herhaaldelijk dat de erkenning geen precedent zou vormen voor andere separatistische conflicten. De Russische leiders willen blijkbaar geen radicale

72) V.A. Tisjkov, 'Roesski jazyk i roesskojazytsjnoje naselenije v stranach SNG i Baltii', in: *Mirovaja Ekonomika i Mezjdoenarodnye Otnosjenija*, 2008, nr. 5, blz. 415-422.

73) Victor Yasmann, 'Why Moscow Went Into Georgia', op: internetnieuwsdienst Radio Free Europe/Radio Liberty, 20 augustus 2008 (verkregen via de internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*).

74) Dmitri Medvedev, 'Ik, Medvedev, had geen keuze. De Russische president over erkenning van Abchazië en Ossetië', in: *nrc.next*, 28 augustus 2008.

breuk met het oude beleid, hetgeen het reactieve karakter van het buitenlands beleid onderstreept en op een mate van continuïteit wijst.

De erkenning van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië heeft de Russen niettemin in verwarring gebracht, omdat dit besluit een radicale breuk inhield met oude uitgangspunten in de buitenlandse politiek als de verdediging van het recht op territoriale integriteit en verzet tegen de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo. Uit een opiniepeiling, gehouden op 13 en 14 september 2008, bleek dat ná de erkenning door Rusland van de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië, de steun onder de Russen voor de onafhankelijkheid van Kosovo was gegroeid. Het aantal voorstanders was in vergelijking met mei 2008 van 15 tot 31 procent toegenomen; het aantal tegenstanders van de onafhankelijkheid van Kosovo daalde van 41 tot 38 procent. 'Blijkbaar denken de Russen dat het na Abchazië en Zuid-Ossetië onze plicht wordt om alle niet-erkende staten te ondersteunen.'⁷⁵

Na de oorlog en de onafhankelijkheidserkenningen formuleerde president Medvedev voor de Russische buitenlandse politiek vijf uitgangspunten. Het vijfde punt betrof de 'nabije buitenlandse politiek'. Hierover zei Medvedev: 'Net als andere landen in de wereld heeft Rusland regio's waarin het speciale belangen heeft.' Later 'verduidelijkte' hij dat het gaat om 'zeker de landen die aan Rusland grenzen, maar die niet alleen'. Ook zijn vierde uitgangspunt had met de nabije buitenlandse politiek te maken: dit voorzag 'in de bescherming van het leven en de waardigheid van onze burgers, waar ze ook zijn'.⁷⁶ De reacties in het Westen op deze uitgangspunten luiden vaak dat ze een verharding van het Russische buitenlandse beleid betekenen. Dit is echter niet zo. De Russische buitenlandse politiek kent ondanks alles een grote mate van continuïteit en de door Medvedev genoemde uitgangspunten zijn een voortzetting van het beleid zoals dat sinds het ministerschap van Jevgeni Primakov op het einde van de jaren negentig werd geformuleerd. Wat de laatste tijd wel veranderde, is de assertiviteit waarmee Rusland zijn visie naar buiten brengt en de grotere bereidheid in het Westen om naar Rusland te luisteren.

Al zeggen de Russische leiders het niet te willen, toch heeft het land zich door alle ontwikkelingen in een meer geïsoleerde positie gemanoeuvreerd, zelfs in zijn geopolitieke achtertuin van het nabije buitenland. De Russische

75) Natalja Rozjkova, 'Pobotsjnyj effekt. Posle Abchazii i Joezjnoj Osetii rossijane resjili priznat soeverenitet Kosovo', in: *Vremja Novostej*, 22 september 2008.

76) 'Medvedev sets out five foreign policy principles in TV interview', op Vesti TV, 31 augustus 2008. De integrale tekst van dit interview door *BBC Monitoring*, zoals gepubliceerd op internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*. De andere drie uitgangspunten die Medvedev noemde zijn: ondersteuning van het principe van de voorrang van het internationale recht, ondersteuning van het idee dat de wereld multipolair is en het onderhouden van goede betrekkingen met alle landen in de wereld ('Rusland heeft geen intentie zichzelf te isoleren').

leiders moeten nog veel reparatiewerk verrichten als zij werkelijk menen dat Abchazië en Zuid-Ossetië voor Rusland unieke gevallen van etnisch separatisme waren. Zo heeft behalve Nicaragua geen enkel ander land in de wereld de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië erkend, zelfs niet trouwe bondgenoten in het Gemeenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) als Wit-Rusland en Kazachstan. Deze landen vrezen dat dit de etnisch separatistische conflicten binnen hun eigen grenzen zou kunnen aanwakkeren. Ze willen ook geen paria's worden in de internationale gemeenschap door de onafhankelijkheid te erkennen.

Het toch al zwakke GOS is na de oorlog nog verder uitgehold. Georgië is na de oorlog meteen uit de organisatie gestapt. De eerste internationale organisatie waarin Medvedev het Russische beleid kwam verdedigen, was niet het GOS, maar de Sjanghai Organisatie voor Samenwerking (SCO), waarin Rusland, China en de Centraal-Aziatische staten Kazachstan, Oezbekistan, Kirgizstan en Tadzjikistan deelnemen. Tijdens de SCO-top op 27 en 28 augustus 2008 in Doesjanbe toonden de SCO-landen hun begrip voor het Russische militaire antwoord op de Georgische inval in Zuid-Ossetië, maar de onafhankelijkheid van Abchazië en Zuid-Ossetië werd ook door de SCO-landen niet erkend. Indien het GOS helemaal een lege huls wordt, lijkt de SCO voor Rusland het alternatieve leidende regionale samenwerkingsverband op veiligheidsgebied te zijn.⁷⁷ In dat geval zal de buitenlandse politiek van Rusland nog sterker een Euraziatisch karakter krijgen. Rusland zal zich de komende tijd moeten afvragen of dit een gewenste ontwikkeling is.

77) Arkadi Doebnov, 'Moskva stavit SjOS pered vyborom. Dmitrijoë Medvedevoe predstojat neprostyje diskoessii v Doesjanbe', in: *Vremja Novostej*, 27 augustus 2008.

Conclusie

De separatistische problematiek in de voormalige Sovjet-Unie vindt haar oorsprong in de op etnische principes gebaseerde federatieve staatsstructuur. Etnische regio's kregen een verschillende mate van zelfbestuur, waardoor, sterker of zwakker, een proces van natie- en staatsvorming op gang werd gebracht of – in het geval van historische staten als Armenië en Georgië – gecontinueerd. Svante E. Cornell heeft in zijn proefschrift de vraag behandeld of en hoe deze 'autonomisering' van de volken in het sovjetrijk heeft bijgedragen aan het ontstaan van etnisch separatistische conflicten in de autonome gebieden van de voormalige sovjetrepublieken, waarbij hij Georgië als onderzoeksgebied heeft genomen. Een autonomie wordt gedefinieerd als 'een afgebakend territorium dat een speciale status, rechten en instituties van zelfbestuur heeft gekregen van een staat, vanwege de aan de titulaire natie toegeschreven verschillen van de meerderheidsbevolking van die staat, zonder los te zijn van de betreffende staat'.⁷⁸ Cornell concludeert dat het verlenen van autonomie etnisch-separatistische geschillen kan oplossen of inperken, maar ook kan aanwakkeren. In de etnische federatieve staatsstructuur van de voormalige Sovjet-Unie is de autonomieverlening aan etnische eenheden inderdaad de beslissende factor geweest voor het ontstaan van etnisch separatisme, zeker toen de onderdrukkende rol van de sovjetstaat wegviel.

78) Svante E. Cornell, *Autonomy and Conflict. Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Uppsala 2000, blz. 8-9.

Hier komt de vraag op waarom de ene etnische kwestie wel tot een (gewapend) conflict uitgroeit en de andere niet. De belangrijkste onderscheidende factoren zijn sterk leiderschap in een autonome eenheid en externe steun. De belangrijkste manier van preventie van etnisch separatisme is het vermijden van de ‘etnicisering’ van territoria als dit ook maar enigszins mogelijk is. Verder verdient het aanbeveling nationale identiteiten niet in etnische termen te definiëren, maar in burgerlijke.⁷⁹

De herleving van de etnisch-separatistische problematiek in de voormalige Sovjet-Unie van de afgelopen tijd, met de Russisch-Georgische oorlog in augustus 2008 als (voorlopig?) hoogtepunt, is het tweede, met vertraging optredende, bedrijf in het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Het multi-etnische imperium de Sovjet-Unie baarde minstens twee nieuwe multi-etnische imperia: het grote imperium van de Russische Federatie en het ‘kleine imperium’ Georgië.

In het ontstaan van de vier gewelddadige etnisch-separatistische conflicten die later bekend werden als de ‘bevrozen conflicten’ (Abchazië, Zuid-Ossetië, Nagorno-Karabach en Transdnestrië), waren effectief intern leiderschap en externe steun van Rusland dan wel Armenië inderdaad de beslissende factoren, waardoor de vier gebieden konden uitgroeien tot relatief ‘sterke staten’, al was het dan in niet-erkende vorm. Uit de studie van Horowitz kan hier nog een belangrijke factor aan worden toegevoegd: de zwakte van de staatsmacht van de moederlanden Georgië, Azerbeidzjan en Moldavië. Hierdoor konden de opstandige regio’s niet tot de orde konden geroepen. Bovendien zagen deze regio’s hun moederlanden niet als aantrekkelijke hoeders van hun politieke belangen en sociaal-economische omstandigheden.

Op het moment dat de Georgische regering onder president Michail Saakasjvili zich voldoende gesterkt waande om het separatistische Zuid-Ossetië met militaire middelen tot de orde te roepen, bleken de factoren intern leiderschap in Zuid-Ossetië en externe steun van Rusland nog steeds te sterk om Georgisch succes te kunnen verzekeren. Overigens dachten de Georgiërs abusievelijk ook over voldoende externe steun te kunnen beschikken, namelijk van het Westen.

Hoe staat het met een (mogelijke) oplossing dan wel opleving van de in dit paper behandelde etnisch-separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie? Het is uiterst onwaarschijnlijk dat Abchazië en Zuid-Ossetië ooit nog in het Georgische staatsverband terugkeren. Hiervoor is er te veel tussen Georgië en deze regio’s gebeurd. De onafhankelijkheid van Abchazië zou ook door andere landen dan Rusland en Nicaragua erkend kunnen worden. Natuurlijk betekent dit dat de wereld er dan een klein landje bij krijgt en dat de zuivering van de etnische Georgiërs uit dit gebied van na de oorlog van 1992-1993 moet worden geslikt en verwerkt. Dit laatste gaat sinds augustus

79) Ibidem, blz. 232-235.

2008 wellicht ook op voor Zuid-Ossetië, dat met Noord-Ossetië verenigd zou kunnen worden binnen de Russische Federatie, hoewel de Russische leiders zelf hier niet meteen een voorstander van lijken te zijn. Het voordeel voor Georgië zou zijn dat het land zich dan volledig kan richten op zijn interne ontwikkeling en de vorming van een sterke staat, daarbij niet langer gehinderd door afscheidingsbewegingen. Ook de vluchtelingenproblematiek zou aangepakt kunnen worden. Dit kan door integratie van de vluchtelingen in het Georgische kernland, maar misschien zelfs ook wel door (gedeeltelijke) terugkeer naar hun oude woonplaats, als zij bereid zijn te integreren in het nieuwe niet-Georgische moederland.

De etnische vraagstukken binnen de Russische Federatie lijken niet op effectief separatisme uit te lopen. Behalve de sterke macht van de Russische staat zijn er allerlei factoren die het streven naar afscheiding – al dan niet in combinaties – weinig waarschijnlijk maken: het ontbreken van externe steun, het ontbreken van sterk intern leiderschap, het getalsmatig een minderheid zijn in het eigen autonome gebied, tevredenheid over het bestaan binnen het Russische staatsverband, het ontbreken van economische levensvatbaarheid, een geïsoleerde geografische ligging en het ontbreken van grenzen met een buitenzee of het buitenland. De unierepublieken in de Sovjet-Unie waren allemaal zo ingericht dat ze grenzen met het buitenland hadden die hun formele staatsrechtelijke recht op afscheiding inhoud gaven en tegelijkertijd de vrijwilligheid van hun verblijf binnen het sovjetverband symboliseerden.

Nagorno-Karabach zal nooit vrijwillig in het Azerbeidzjaanse staatsverband terugkeren. Het is mogelijk dat Azerbeidzjan zich in staat gaat voelen om de regio militair te heroveren. Rusland en de grote westerse landen zullen er echter alles aan doen om te voorkomen dat het conflict uitloopt op een grote Kaukasische oorlog. Komt er toch oorlog, dan komt Nagorno-Karabach óf definitief bij Armenië óf het wordt heroverd door Azerbeidzjan met een daarop volgende etnische zuivering van de huidige Armeense bevolking. Beslissend wordt of Rusland partij zal kiezen (vermoedelijk voor Armenië) indien er een nieuwe oorlog uitbreekt. Een niet-militaire uitkomst zou een tweestatenoplossing kunnen zijn door de vorming van een tweede onafhankelijke Armeense staat Nagorno-Karabach of het opgaan van Nagorno-Karabach in Armenië, gevolgd door territoriale compensatie voor Azerbeidzjan in de vorm van een corridor naar de Azerbeidzjaanse exclave Nachtsjevan vanuit Armeens grondgebied. Net als voor Georgië zullen deze oplossingen voor Azerbeidzjan moeilijk te verteren zijn. Maar net als in het geval van Georgië geldt voor Azerbeidzjan dat het, bevrijd van de kwestie-Nagorno-Karabach, aan de interne ontwikkeling tot een sterke en welvarende staat en de oplossing van de vluchtelingenproblematiek kan gaan werken.

Na de vijfdaagse oorlog tegen Georgië lijkt Rusland zich in de kwestie Transdnestrië in te zetten voor een vreedzame oplossing. Van de bevroren conflicten is Transdnestrië het minst ingewikkelde. Werken aan de vorming van een ‘gemeenschappelijke staat’ tussen Moldavië en Transdnestrië is een mogelijke oplossing, waarvoor ook Rusland zich wil inzetten. Als de invulling

van deze formule langdurige onderhandelingen en dus tijd gaat vergen, lijkt dit geen probleem, omdat geen van beide een militaire oplossing kan en wil nastreven en zij ook nog wel enige tijd kunnen leven met de huidige status quo.

Een potentieel gevaarlijke kwestie is het Russische separatisme op de Krim in Oekraïne. In dit geval kunnen twee sterke staten tegenover elkaar komen te staan: Rusland en Oekraïne. Het separatisme op de Krim zou in het ergste geval tot een grote regionale oorlog kunnen leiden. Rusland is geen voorstander van het aanwakken van separatisme, maar er is één ontwikkeling waarvoor Rusland en de Russische minderheid in Oekraïne een uitzondering kunnen maken: het NAVO-lidmaatschap van Oekraïne. Het Westen en Oekraïne moeten zich afvragen of ze dit risico willen lopen.

Er zal nog heel wat water door de Wolga stromen voordat de separatistische conflicten in de voormalige Sovjet-Unie zullen zijn opgelost. Betrokken partijen zullen ieder flinke concessies moeten doen. Het voordeel voor alle partijen is dat het ontbindingsproces van de Sovjet-Unie dan afgerond kan worden en zij in hun interne ontwikkeling niet langer gestoord zullen worden door ondermijnende etnisch separatistische kwesties. Hierna moet de verdere staats- en natievorming zoveel mogelijk in inclusieve burgerschapstermen plaatsvinden.

Kaart Federatieve opbouw van de voormalige Sovjet-Unie in 1989

Bibliografie

Boeken

- Cornell, Svante E., *Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Uppsala 2002.
- Goldenberg, Suzanne, *Pride of Small Nations. The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, Zed Books Ltd, Londen/New Jersey 1994.
- Horowitz, Shale, *From Ethnic Conflict to Stillborn Reform. The Former Soviet Union and Yugoslavia*, Texas A&M University Press, College Station 2005.
- Lynch, Dov, *Engaging Eurasia's Separatist States. Unresolved Conflicts and De Facto States*, United States Institute of Peace Press, Washington, D.C. 2004.
- Trenin, Dmitri, *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. en Moskou 2002.

Selectie van belangrijke artikelen

- Aksenyonok, Alexander, 'Self-Determination: Between Law and Politics', in: *Russia in Global Affairs*, januari-maart 2007 (<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/18/1087.html>).

- Arbatov, Aleksej, 'Mezjdoenarodnaja bezopasnost posle Kavkazskogo krizisa', op: polit.ru, 15 oktober 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/10/15/caucasus.html>).
- Aslamova, Darja, 'V Abchazii snova zjdoet vojny s Groezijej: "Jesli roesskije nas kinoet, NATO zavtra boedet pod Sotsji"', in: *Komsomolskaja Pravda*, 10 en 11 juni 2008.
- Aslamova, Darja, 'Potsjemoe Rossija nikogda ne priznajot Pridnestrovje', in: *Komsomolskaja Pravda*, 23 en 24 september 2008.
- Boroessjak, Ljoebov, "'Obmena jadernymi oedarami ne zjdoet, a perspektiva tlejoesjtsich konfliktov ne bojatsja". Intervjoe s Aleksejem Levinsonom', op: polit.ru, 15 augustus 2008
- Chasjig, Inal, 'Nezavisimost Abchazii neobchodimo vosprinjat kak neizbeznoejoe dannost', op: www.polit.ru, 20 augustus 2008 (<http://www.polit.ru/institutes/2008/08/29/abhaz.html>).
- Does, René, 'Verdeelde Unie. Het nationaliteitenvraagstuk in de Sovjet-Unie', in: *Oost-Europa Verkenningen*, nr. 114, april 1991, blz. 3-17.
- Does, René, 'Eenzaam Tsjetsjenië', in: *Prospekt*, 2002/2, blz. 16-22.
- Does, René, 'Voormalige Sovjetunie: ontdooiing van bevroren conflicten', in: *Internationale Spectator*, juli-augustus 2008, blz. 413-417.
- 'Doktor istoritsjeskich naoek Natalja Narotsjnitskaja: "Groezija bez Abchazii i Joeznoj Osetii nikomoe na zapade ne noezjna!'", in: *Komsomolskaja Pravda*, 13 augustus 2008.
- Fedoelova, N., "'Zamorozjennyje" konflikty v SNG i pozitsija Rossii', in: *Mirovaja Ekonomika i Mezjdoenarodnyje Otnosjenija*, 2008, nr. 1, blz. 57-67.
- Goble, Paul, 'Stalin's Poison Pills', in: *The Moscow Times*, 29 augustus 2008.
- Goesjer, A., 'Moltsjat i medlit bolsje nelzja. Problema neoeregoelirovannyh konfliktov i nepriznannyh respoeblik v politike Rossii i na postsovetskom prostranstve', in: *Azija i Afrika segodnja*, 2007, nr. 4, blz. 3-10.
- 'Intervjoe premer-ministra RF Vladimira Poetina telekompanii CNN', op: polit.ru, 29 augustus 2008 (http://www.polit.ru/dossier/2008/08/28/putin_cnn.html).
- King, Charles, 'The Benefits of War: Understanding Eurasia's Unrecognized States', in: Alina Mungiu-Pippidi en Ivan Krastev (red.), *Nationalism after Communism. Lessons Learned*, Central European University Press, Boedapest/ New York 2004, blz. 147-173.
- 'Kosovo, Joezjnaja Osetija, Abchazija... Poeti k nezavismosti', in: *Komsomolskaja Pravda*, 26 augustus 2008.
- Losev, Igor, 'Tak li oezj jedina "nedelimaja" Rossija?', in: *Oekrainskaja Pravda*, 2 september 2008 (<http://www.inosmi.ru/translation/243713.html>).
- Markedonov, Sergej, 'Germanski plan dlja Kavkaza', op: www.polit.ru, 24 juli 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/07/24/kavkaz.html>).

- Markedonov, Sergej, 'Ogranitsjennoje sotroednitsjestvo. Kommentari k vostotsjnomoe toerne prezidenta Rossii', op: www.polit.ru, 10 juli 2008 (<http://www.polit.ru/analytics/2008/07/10/lez.html>).
- Markedonov, Sergej, 'Oegroza "razmorozki"', op: www.polit.ru, 8 augustus 2008 (<http://www.polit.ru/author/2008/08/10/newyear.html>).
- Markov, Sergej, 'When we say Saakashvili, we mean McCain', in: *Izvestija*, 13 augustus 2008 (Engelse vertaling via de internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*).
- Medvedev, Dmitri, 'Ik, Medvedev, had geen keuze. De Russische president over erkenning van Abchazië en Ossetië', in: *nrc.next*, 28 augustus 2008.
- 'Medvedev sets out five foreign policy principles in TV interview', op Vesti TV, 31 augustus 2008. De integrale tekst van dit interview door *BBC Monitoring*, zoals gepubliceerd op internetnieuwsdienst *David Johnson's Russia List*.
- Moechin, Vladimir, 'Koers na sozidatelnoje stroitelstvo. V Stepanakerte rastsenivajoet peregovorny protsess kak sderzjivajoetsj faktor', in: *Nezavisimaja Gazeta*, 30 juni 2008.
- Muller, Jerry Z., 'Us and Them. The Enduring Power of Ethnic Nationalism', in: *Foreign Affairs*, March-April 2008 (<http://www.foreignaffairs.org/20080301faessay87203/jerry-z-muller/us-and-them.html>).
- Perov, Sergej, 'Spjasjtsjaja krasavitsa. Abchazija gotova i dalsje vojevat – teper za toeristov', in: *Novyje Izvestija*, 15 augustus 2008.
- 'Russia and the "Frozen Conflicts" of Georgia', in: *Russian Analytical Digest*, Nr. 40, 8 mei 2008.
- 'Russian Public Opinion on the Conflict', in: *Russian Analytical Digest*, 2008, Nr. 45, 4 september 2008, blz. 17-26.
- Simic, Predrag, 'Kosovo, Serbia and Russia', in: *Russian Analytical Digest*, 2008, Nr. 39, 16 april 2008, blz. 5-8.
- Tishkov, Valery, 'The Russian People and National Identity', in: *Russia in Global Affairs*, Nr. 3, July-September 2008 (<http://eng.globalaffairs.ru/numbers/24/1225.html>).
- Tisjkov, V.A., 'Roesski jazyk i roesskojazytsjnoje naselenije v stranach SNG i Baltii', in: *Mirovaja Ekonomika i Mezjdoenarodnyje Otnosjenija*, 2008, nr. 5, blz. 415-422.
- Trenin, Dmitri, 'Kosovo Independence and its Implications', European Center for Policy Studies, 12 februari 2008.
- Tskhovrebova, Lira, 'I survived the Georgian war. Here's what I saw', in: *Christian Science Monitor*, 8 oktober 2008.
- Veretennikova, Ksenija, "'My vidim likovanije i radost". Rossijskije partii po-raznomoe otneslis k priznanijoe Rossijej nezavisimosti Joeznoj Osetii i Abchazii', in: *Vremja Novostej*, 29 augustus 2008.